

บทที่ 2

แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาการจัดเวทีประชาคม เรื่อง “ ปัญหาและความต้องการพัฒนาชุมชนของประชาชนในจังหวัดสุราษฎร์ธานี ” ผู้ศึกษาได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อนำมากำหนดกรอบความคิดในการศึกษา ดังนี้

1. ความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน
2. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม
3. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับกลุ่ม / องค์กรชุมชน
4. กระบวนการ AIC
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. ความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน

1.1 แนวคิดในการพัฒนาชุมชน

การพัฒนาชุมชนเป็นวิธีการที่เหมาะสมที่สุดวิธีหนึ่งที่จะนำมาใช้เพื่อยกระดับการครองชีพ ป้องกันการแก้ปัญหาต่างๆ ที่ประชาชนในชนบทกำลังเผชิญอยู่ การพัฒนาชุมชนเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาชนบททั่วประเทศด้วยเหตุที่การพัฒนาชุมชนนั้นครอบคลุมการพัฒนาสังคม ชุมชนและสาธารณูปโภคอื่นๆ เช่น การส่งเสริมอาชีพโดยพยายามช่วยเหลือประชาชนให้ตื่นตัวมาร่วมมือกับรัฐในการพัฒนาประเทศในส่วนที่ประชาชนจะช่วยให้ได้ การพัฒนาจึงถือได้ว่าเป็นกระบวนการการศึกษา (Education Process) ซึ่งถือได้ว่าเป็นความสำคัญยิ่งในการที่ประชาชนเข้ามามีบทบาทมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนเพื่อผสมผสานร่วมกันพัฒนาประเทศในขั้นสุดยอด

1.1.1 ความหมายของการพัฒนาชุมชน

การพัฒนาชุมชนประกอบด้วยคำสองคำ คือ คำว่า พัฒนากับชุมชน ซึ่งนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายของแต่ละคำไว้ดังนี้ คำว่า “ พัฒนา ” (Development) พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493 ของไทยให้ความหมายไว้ว่า การพัฒนา แปลว่า ความเจริญเติบโตหรือก้าวหน้าส่วนพจนานุกรมภาษาอังกฤษฉบับ Advance Learnen’s Dictionary of Current English ให้ความหมายของคำว่า Development ไว้ว่า Development หมายถึง ทำให้สิ่งหนึ่งสิ่งใดเติบโตหรือใหญ่ขึ้น ในขณะที่ สุนทรี โคมิน ให้ความหมายของการพัฒนา คือ การพัฒนาในทุกด้านของความกินดีอยู่ดีของคน (Well – being of individual) ทางเศรษฐกิจ การเมือง และทางสังคมวัฒนธรรม (อ้างถึง สัญญา สัญญาวิวัฒน์ 2543 : 2) นอกจากนี้ เสถียร เหลืองอร่าม (อ้างถึง ทวี ทิมขำ 2528 : 1)

ให้ความหมายว่า การพัฒนา หมายถึง สภาพการณ์ที่มีการเปลี่ยนแปลง ปรับปรุง ส่งเสริมของเก่าหรือสภาพการณ์ที่มีอยู่แล้วให้ดีขึ้น สอดคล้องกับ Dr.Batten ผู้เชี่ยวชาญด้านการพัฒนาชุมชนของอังกฤษให้ความหมายว่าการพัฒนา หมายถึง การเปลี่ยนแปลงให้ดีขึ้น Development is change for the better

จากความหมายดังกล่าวสามารถสรุปได้ว่า การพัฒนา หมายความว่า การพัฒนานั้นจะต้องมีการเปลี่ยนแปลง ปรับปรุง เป็นการเริ่มเปลี่ยนแปลง ปรับปรุง ในทางที่ดีขึ้นกว่าสภาพที่เป็นอยู่เดิมหรือคงไว้สิ่งเก่าที่ดีอยู่แล้ว ให้ดียิ่งขึ้นทั้งทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรม ส่วนคำว่า “ ชุมชน ” Community ยุวรัตน์ วุฒิเมธี (2525 : 3) (อ้างถึง เฉลียว บุรีภักดีและคนอื่นๆ 2545 : 51) ได้ให้ความหมายของคำว่าชุมชนไว้ดังนี้ ชุมชน หมายถึง พื้นที่อันเป็นที่อยู่อาศัยของคนและหมายความถึงกลุ่มของประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่นั้นโดยมีความสนใจ มีวัตถุประสงค์ เป้าหมายและจุดหมายในการที่จะอยู่ในการที่จะอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ส่วนเสถียร เหลืองอร่าม (อ้างถึง ทวี ทิมขำ 2528 : 2) ให้ความหมายของคำว่าชุมชนไว้ว่า ชุมชน หมายถึง กลุ่มมนุษย์ กลุ่มหนึ่งที่ตั้งภูมิลำเนาอยู่ในอาณาเขตทางภูมิศาสตร์ที่ค่อนข้างแน่นอนและติดต่อกันมีการดำเนินชีวิตและขนบธรรมเนียมประเพณีอย่างเดียวนอกจากนี้ ประเวศ วะสี (2541 : 13) ให้ความหมายไว้ว่า ชุมชน หมายถึง การที่คนจำนวนหนึ่งมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีความพยายามทำอะไรร่วมกัน มีการเรียนรู้ร่วมกันในการกระทำซึ่งรวมถึงการติดต่อสื่อสารกัน

จากความหมายดังกล่าวสามารถสรุปได้ว่า ชุมชน หมายความว่า กลุ่มคนจำนวนหนึ่งทางสังคมที่ใช้ชีวิตร่วมกันในบริเวณพื้นที่เดียวกัน มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน มีการติดต่อสื่อสารกัน มีความผูกพันเอื้ออาทรต่อกัน มีการดำเนินชีวิตและขนบธรรมเนียมประเพณีอย่างเดียวกันเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ในการที่จะอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข เมื่อนำคำสองคำมารวมกันเป็น **พัฒนาชุมชน** มีความหมายดังนี้ Dunham (1958 : 3) กล่าวไว้ว่า การพัฒนาชุมชน คือ การดำเนินการปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ของชุมชนให้มีความเป็นปึกแผ่นและดำเนินงานไปในแนวทางที่ตนต้องการ โดยอาศัยการรวมกำลังของราษฎรในชุมชนในการช่วยเหลือตนเองร่วมมือกันดำเนินงาน แต่มักจะได้รับความช่วยเหลือทางด้านวิชาการจากหน่วยงานราชการหรือองค์กรอาสาสมัครอื่นๆ นอกจากนี้ John Badcau (อ้างถึง จีรพรรณ กาญจนจิตรา 2520 : 5) กล่าวว่า การพัฒนาชุมชนเป็นโครงการชนิดหนึ่งซึ่งช่วยให้ราษฎรในหมู่บ้านสามารถยื่นมือออกมารับเอาบริการต่างๆ ของรัฐบาลซึ่งมีอยู่แล้วไปใช้ประโยชน์ ในขณะที่ Louis Miniclier (1956 : 3) ได้ให้คำนิยามไว้ว่า การพัฒนาชุมชนเป็นขบวนการทางสังคมซึ่งประชาชนในชุมชนนั้นได้มีส่วนร่วมในการวางแผนและปฏิบัติการก่อตั้งกลุ่มวางแผนในการแก้ไขปัญหาของเขา ตลอดจนขอความช่วยเหลือจากองค์กรรัฐบาลหรือองค์กรอาสาสมัครสอดคล้องกับ ปรีชา กลิ่นรัตน์ (อ้างถึง ทวี ทิมขำ 2528 : 3 – 9) กล่าวว่า การพัฒนาชุมชนเป็นกระบวนการที่มุ่งส่งเสริมความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้นโดยความร่วมมืออย่างจริงจังของประชาชนและควรจะเป็นความคิดริเริ่มของประชาชนเองด้วย แต่ถ้าประชาชนไม่รู้จักริเริ่มก็ให้ใช้เทคนิคกระตุ้นให้เกิดความคิดริเริ่ม ทั้งนี้เพื่อให้กระบวนการนี้ได้รับการตอบสนองจากประชาชนด้วยความกระตือรือร้นอย่างจริงจังพอจะกล่าวได้ว่า การพัฒนาชุมชน คือ การเปลี่ยนแปลงซึ่งสะท้อนออกมาใน

ลักษณะของความเจริญเติบโต ความก้าวหน้า การเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่มีระดับของกลุ่มทางสังคมที่อยู่อาศัยร่วมกันในอาณาบริเวณเดียวกัน เช่น ครอบครัว ละแวกบ้าน หมู่บ้าน ตำบล มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันมีการติดต่อสื่อสารและเรียนรู้ร่วมกัน มีความผูกพันเอื้ออาทรกันภายใต้บรรทัดฐานและวัฒนธรรมเดียวกันร่วมมือและพึ่งพาอาศัยกัน เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายร่วมกัน

1.1.2 ความมุ่งหมายของการพัฒนาชุมชน

การพัฒนาชุมชนมีความมุ่งหมายสำคัญ ดังนี้

1. มุ่งเปลี่ยนแปลงทัศนคติของประชาชนในชนบทที่ยังมีทัศนคติไม่ดีต่อการพัฒนาชุมชนให้เกิดทัศนคติที่ดีต่องานพัฒนาชุมชนและการปฏิบัติงานของรัฐบาล
2. สร้างความเชื่อมั่นและศรัทธาในหมู่ประชาชนให้มีความคิดเห็นตรงกันต่องานพัฒนาชุมชน
3. ส่งเสริมให้ประชาชนเกิดความคิดริเริ่มในการพัฒนาชุมชนและการปกครองตนเอง
4. ส่งเสริมให้เกิดการรวมกลุ่มกันประสานประโยชน์แก่ชุมชน
5. เพื่อพัฒนาให้ประชาชนมีความรู้ในการช่วยเหลือตนเองเพิ่มขึ้น

1.2 ลักษณะสำคัญของการพัฒนาชุมชนและหลักการพัฒนาชุมชน

1.2.1 ลักษณะสำคัญของการพัฒนาชุมชน การพัฒนาชุมชนมีลักษณะสำคัญ ดังนี้

1. เป็นงานที่ประชาชนมีความคิดริเริ่มเองหรือบุคคลภายนอก เช่น ข้าราชการของรัฐบาลกระตุ้นยั่วยุให้ประชาชนมีความคิดริเริ่ม
2. เป็นงานที่ยึดหลักการช่วยตนเอง พยายามที่จะใช้ความรู้ความสามารถตลอดจนทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นของตนเองในชุมชน จะเป็นหมู่บ้านก็ดี ตำบลก็ดี ให้มีความสะดวกสบายกินดีอยู่ดีมีสุข เช่นเดียวกับชุมชนที่เจริญแล้วทั้งหลาย หากจะมีการช่วยจากภายนอกก็เป็นการช่วยเหลือเพียงเพื่อให้ประชาชนสามารถที่จะช่วยตนเองได้ การช่วยเหลือตนเองนี้รวมถึงการวางแผน การลงมือกระทำการเพื่อแก้ปัญหาความต้องการของตนและชุมชน
3. เป็นงานตนที่มุ่งพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนให้ดีขึ้น โดยใช้การพัฒนาเปลี่ยนแปลงทางวัตถุนำไปสู่การพัฒนาคนให้มีคุณภาพชีวิต ซึ่งเมื่อคนมีคุณภาพเป็นคนเฉลียวฉลาดแล้วจะทำให้การพัฒนาด้านอื่น เช่น วัตถุก็ย่อมจะเกิดตามมาซึ่งส่งผลให้ความเจริญเหล่านั้นมีความยั่งยืน
4. เป็นงานที่ใช้วิชาการให้การศึกษาและจัดระเบียบชุมชน เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์คือสามารถพัฒนาคน กล่าวคือ จะต้องพยายามศึกษาให้เข้าใจอย่างถ่องแท้ให้ทราบชีวิตจิตใจสภาพชุมชนสิ่งแวดล้อม องค์การสถาบัน ปัญหาและอุปสรรค ความต้องการตลอดจนวิถีชีวิตของชุมชนนั้นๆ แล้วดำเนินการแก้ปัญหาอุปสรรค สนองต่อความต้องการโดยวิธีให้การศึกษาแก่ประชาชนเพื่อให้ประชาชน

ได้เรียนรู้วิธีการแก้ปัญหาหรือสนองความต้องการของประชาชนตลอดจนวิธีการจัดระเบียบชุมชนและการทำงานเป็นกลุ่ม ลักษณะสำคัญของการพัฒนาชุมชน การพัฒนาชุมชนต้องมีลักษณะที่สำคัญ 7 ประการด้วยกัน คือ

1. การพัฒนาชุมชน คือ การทำให้คนที่อยู่ในชุมชนนั้นมีความเป็นอยู่ดีขึ้นโดยอาศัยความร่วมมือจากประชาชนเข้ามาตัดสินใจดำเนินการพัฒนาด้วยตนเองบนพื้นฐานของความสมัครใจและมีความรับผิดชอบที่จะช่วยตนเอง
2. การพัฒนาชุมชน เป็นการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมหรือหรือลักษณะทางกายภาพตลอดจนการเปลี่ยนแปลงทัศนคติของประชาชนให้ดีขึ้น
3. การดำเนินงานต้องตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนโดยทั้งนี้ หมายถึงกิจกรรมที่จะนำไปสู่การมุ่งส่งเสริมให้ประชาชนปฏิบัติจะต้องเป็นกิจกรรมที่ประชาชนส่วนใหญ่มีความต้องการอยู่แล้ว และเป็นกิจกรรมที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตของประชาชนพยายามกระตุ้นให้ประชาชนเกิดความรู้สึกถึงความจำเป็นนั้นด้วย
4. การพัฒนาชุมชนต้องใช้หลักการยั่วยุ เร่งเร้า ส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนเกิดความคิดริเริ่มตลอดจนการดำเนินงาน กิจกรรม โครงการพัฒนาโดยประชาชนเป็นผู้ริเริ่มในการพัฒนาชุมชน
5. รัฐบาลหรือหน่วยงานอื่นที่จะให้ความช่วยเหลือจะต้องพิจารณาให้ความช่วยเหลือเฉพาะสิ่งที่เกินความสามารถที่ชุมชนหรือประชาชนจัดหาได้เอง เช่น ความรู้ทางวิชาการวัสดุอุปกรณ์และเงินเท่าที่จำเป็น
6. การพัฒนาชุมชนจะต้องมีผู้นำการเปลี่ยนแปลงทำหน้าที่ยั่วยุกระตุ้นให้ประชาชนมีความคิดริเริ่มในการพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง
7. จะต้องมีความร่วมมือจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทุกสาขา เพราะปัญหาของชุมชนอยู่นอกเหนือความสามารถของหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่ง การพัฒนาชุมชนเป็นการมุ่งพัฒนาในทุกๆ ด้านไม่ใช่การพัฒนาในด้านใดด้านหนึ่งเพียงด้านเดียว

1.2.2 หลักการพัฒนาชุมชน

หลักการพัฒนาชุมชนมีหลักการดังต่อไปนี้ หลักการพัฒนาชุมชนเป็นเรื่องของการปฏิบัติ คือ คนและชุมชนต้องมีการพัฒนาเพื่อมีความสันติสุขและสันติภาพ การพัฒนาคุณภาพของประชาชนนั้นจะต้องริเริ่มจากภาวะความเป็นอยู่ของชุมชน โดยให้ประชาชนเข้าร่วมในกิจกรรมต่างๆ เพื่อให้เป็นการเข้าใจและระลึกรู้ความว่างงานใดๆ ในชุมชนนั้นเป็นงานและกิจกรรมของเขาเอง การกระทำกิจกรรมใดๆ ให้เป็นแบบค่อยเป็นค่อยไปโดยคำนึงถึงองค์ประกอบอื่นๆ ในชุมชนทั้งนี้เพื่อเป็นการปลูกฝังนิสัยส่งเสริมให้คนได้รู้จักคิดตัดสินใจวางแผนและดำเนินการด้วยตนเองเสมอ เป็นการพัฒนาทางสมองของคน นอกจากนี้ในการพัฒนาควรมีหลักการเหล่านี้ควบคู่ไปด้วย เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานพัฒนาให้มาก

ยั้งขึ้น คือ หลักการช่วยตนเอง (Self help) เป็นหลักการที่ใกล้เคียงกับหลักการพึ่งตนเอง (Self reliance) เพราะจะทำให้ประชาชนพึ่งตนเองได้ก็จะต้องมีปัจจัย 5 ตัว ด้วยกัน เรียกว่า TERMS (อ้างถึง สัญญา สัญญาวิวัฒน์ 2541 : 31 – 32) (Techonlogy , economic , resource , mrntal and socio cultural) จะต้องพึ่งตนเองได้ทางเทคโนโลยี คือ มีเครื่องมือเครื่องใช้ที่จำเป็น (T) ต้องมีอาชีพและรายได้พออยู่พอกิน (E) มีทรัพยากรธรรมชาติ (R) เช่น ดิน น้ำ ป่าไม้ พอได้พึ่งพาอาศัยมีจิตใจที่เข้มแข็งและแน่วแน่ว่าจะพึ่งพาตนเองได้รวมทั้งรู้จักในผลของความพยายาม (M) และปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรม (S) คือ การมีคนจำนวนหนึ่งที่สมควรสามัคคีมีผู้นำที่เข้มแข็ง มีค่านิยมอุดมการณ์ที่ส่งเสริมการพึ่งตนเองก็จะทำให้คนหรือชุมชนพึ่งตนเองได้ สนับสนุนให้ประชาชนช่วยเหลือตนเอง การช่วยเหลือจากภายนอกให้อยู่ในขอบเขตที่จะเป็นการช่วยให้เขาได้ช่วยตนเองได้เท่านั้น ไม่ควรช่วยทุกสิ่งทุกอย่างและเพื่อที่จะให้เขาช่วยตนเองได้ ซึ่งควรจะเริ่มจากสภาวะการณ์ที่เป็นอยู่ของประชาชนโดยเริ่มจากสิ่งเล็กน้อยและจากสิ่งง่ายไปหาสิ่งยาก ไม่ควรริบเร่งทำโครงการดำเนินงานแต่ค่อยทำค่อยไปเพื่อให้โอกาสประชาชนได้เรียนรู้จากการทำเช่นนั้นๆ โดยพยายามใช้ทรัพยากรในชุมชนให้มากที่สุด

หลักการให้ประชาชนมีส่วนร่วม คือ หลักการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมทุกอย่างให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ เพื่อให้เขาเป็นผู้ตัดสินใจทำงานลงมือทำงานตามที่เขาได้ตัดสินใจไปแล้วด้วยตนเอง ซึ่งจะเป็นการทำให้ประชาชนได้ปฏิบัติตามความสนใจและความต้องการของประชาชนทำให้ประชาชนได้มีโอกาสพัฒนาตนเองและจะต้องไม่มีการแบ่งชั้นวรรณะจะต้องมาจากทุกชนชั้นของชุมชน ตั้งแต่คนร่ำรวยที่สุดจนถึงคนยากจนที่สุดของชุมชนจะเลือกที่รักมักที่ชังไม่ได้

หลักการประชาธิปไตยในการดำเนินงาน ทุกคนจะต้องมีสิทธิมีเสียงเท่าเทียมกันไม่มีใครใหญ่กว่ากันด้วยยศฐาบรรดาศักดิ์ ยากดีมีเงิน หรือระดับการศึกษา โดยถือว่าเป็นคนหนึ่งที่มีสิทธิในการลงคะแนนเสียงหรือการออกเสียงตามหลักประชาธิปไตยในการดำเนินงาน

หลักการใช้ประโยชน์จากผู้นำท้องถิ่น ผู้นำท้องถิ่นเป็นบุคคลในชุมชนที่มีผู้เคารพนับถือไว้วางใจมีอิทธิพลต่อความรู้สึกนึกคิด การตัดสินใจของประชาชนในชุมชน ผู้นำท้องถิ่นจึงเป็นผู้ช่วยเผยแพร่ให้เกิดความนิยม จูงใจประชาชนให้มาร่วมงานอย่างมีประสิทธิภาพและบางครั้งยังช่วยเป็นวิทยการให้ได้อีกด้วย

หลักความเข้าใจวัฒนธรรมท้องถิ่น ทั้งนี้เพราะแต่ละท้องถิ่นย่อมจะมีขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่นของตนเองซึ่งเหมือนคล้ายคลึงหรือต่างไปจากชุมชนอื่นผู้มีหน้าที่พัฒนาจำต้องทราบรายละเอียดและยึดถืออย่างน้อย ขั้นแรกๆ ในการเข้าสู่ชุมชนต้องวางโครงการการดำเนินงานให้สอดคล้องกับความเชื่อ ก่อนต่อมาภายหลังเห็นว่าสิ่งใดควรปรับปรุง แก้ไข จึงค่อยทำไปทีละเล็กละน้อย โดยให้ประชาชนได้รับความกระตือรือร้นน้อยที่สุดหรือไม่รู้สึกเลยและทั้งนี้เพราะเห็นดีเห็นงามในการเปลี่ยนแปลงนั้นด้วย

หลักการประเมินผล การประเมินผลเป็นหลักการที่ดีของทุกโครงการ การที่ได้มีการประเมินผลงานภายหลังที่ได้ดำเนินการไปแล้วชั่วระยะหนึ่ง เป็นการตรวจสอบว่าโครงการนั้นได้ดำเนินไปสู่เป้าหมาย

ที่ตั้งไว้หรือไม่ มีปัญหาอุปสรรคในการดำเนินงานอย่างไรจะได้หาทางแก้ไขข้อบกพร่องเหล่านั้นและจะได้วิธีการที่ดีกว่ามาดำเนินงานต่อไปเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย

1.3 เป้าหมายของการพัฒนาชุมชนและกระบวนการทัศน์ใหม่ในการพัฒนาชุมชน

1.3.1 เป้าหมายของการพัฒนาชุมชน

ทวี ทิมขำ (2528 : 5) ได้กล่าวถึงเป้าหมายและทิศทางของการพัฒนาชุมชนไว้ ดังนี้

1. เร่งการผลิตและเพิ่มรายได้ต่อครอบครัวในด้านการเกษตร อุตสาหกรรม เป็น การสร้างความเสมอภาคในเรื่องการกระจายรายได้
2. ปรับปรุงส่งเสริมการสร้างงานในชนบท เพื่อที่จะได้มีการใช้แรงงานได้เต็มที่แก้ไขปัญหาค้นว่างงาน
3. ปรับปรุงส่งเสริมด้านอนามัยและสาธารณสุข
4. ส่งเสริมการศึกษาและอบรมเยาวชน
5. ส่งเสริมขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมของชุมชน หมู่บ้าน
6. ส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น
7. การควบคุมทรัพยากรธรรมชาติ การจัดสรรให้เป็นระเบียบด้วยความยุติธรรมที่สุด
8. การสร้างโอกาสให้ประชาชนได้รับความช่วยเหลือในเรื่องของอำนาจต่อรอง สินเชื่อ ขลประทาน ตลอดจนเทคโนโลยีและบริการต่างๆ ที่รัฐพึงให้ประชาชนทุกด้าน

1.3.2 กระบวนการทัศน์ใหม่ในการพัฒนาชุมชน

เป็นกระบวนการความคิดและการปฏิบัติที่ทุกฝ่ายเข้ามาเรียนรู้การทำงานร่วมกัน โดยใช้ความพยายามร่วมกันเป็นกระบวนการความคิดที่ต้องอาศัยความร่วมมือแบบเบญจภาคี ซึ่งได้แก่องค์กรประชาชน ภาครัฐ ภาคธุรกิจ องค์กรเอกชน นักวิชาการ เข้ามาร่วมในการพัฒนาเพื่อเสริมสร้างพลังของแต่ละฝ่ายให้แข็งแกร่ง โดยการคิดและเรียนรู้กันอย่างมีปฏิสัมพันธ์ไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อกัน มีการปฏิบัติอย่างจริงจังบนรากฐานของความรักความเมตตา โดยคำนึงถึงประชาชนเป็นศูนย์กลางโดยเปลี่ยนความเชื่อที่จะทำการพัฒนาเป็นส่วนๆ โดยการนำเอามาผสมผสานกันเพื่อเป็นการพัฒนาความจริงมาจัดการไปพร้อมๆ กัน โดยส่งเสริมให้มีส่วนร่วมของประชาชน นำประชาชนมาร่วมโครงการ กิจกรรมของหน่วยงาน ให้ประชาชนมีแผนการพัฒนาของตนเองและหน่วยงานเข้ามาทำงานร่วมกับประชาชนและการนำกิจกรรมที่หลากหลายของหน่วยงานมาผสมผสานโดยการค้นหาความคิดร่วมกันและทำงานร่วมกันตั้งแต่ต้นให้บรรลุเป้าหมายและวัตถุประสงค์เดียวกันสอดคล้องกับ ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม ได้ข้อเสนอ กระบวนการทัศน์ใหม่ในการพัฒนา หรือทางความคิดใหม่สำหรับการพัฒนาชุมชน (อ้างถึง เฉลียว บุรีภักดีและคนอื่นๆ 2545 : 55 – 56) ไว้ดังนี้

1. การรวมพลังสร้างสรรค์บนพื้นฐานความรู้รักสามัคคี เป็นการพัฒนาที่ทรงพลังมี

ประสิทธิภาพได้ผลสูงสุด

2. การบูรณาการนำมาซึ่งคุณภาพชีวิตที่ดีและสังคมที่ดีมีองค์ประกอบครบถ้วน สมบูรณ์ และสามารถดำเนินไปอย่างยั่งยืนเป็นการพัฒนาที่พึงปรารถนา
3. ประชาชนและชุมชนเป็นแกนหลักเป็นผู้กำหนดความต้องการในการพัฒนาเป็นผู้ดำเนินการให้เกิดการพัฒนาและเป็นผู้รับผลจากการพัฒนา
4. การศึกษาเรียนรู้ของชุมชน องค์การชุมชน คือ กลไกและกระบวนการสำคัญที่จะทำให้เกิดการพัฒนาที่เหมาะสมสอดคล้องกับสถานการณ์มีประสิทธิภาพตลอดจนมีการปรับปรุงพัฒนาอย่างต่อเนื่อง
5. การปฏิบัติภารกิจร่วมกัน เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่มีคุณภาพสอดคล้องกับความเป็นจริงในมิติต่างๆ ตลอดจนสามารถปรับเปลี่ยนได้อย่างเหมาะสมตามสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลง

1.3.3 การพัฒนาชุมชนเข้มแข็งอย่างยั่งยืน

การพัฒนาชุมชนเข้มแข็งอย่างยั่งยืน มีดังต่อไปนี้

1. สมาชิกชุมชนมีความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนและชุมชนที่จะแก้ไขปัญหาและพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของตนเอง
2. สมาชิกชุมชนมีจิตสำนึกการพึ่งตนเอง เอื้ออาทร รักและห่วงใยซึ่งกันและกัน อีกทั้งพร้อมที่จะร่วมกันในการจัดการกับปัญหาของตนและชุมชน
3. สมาชิกชุมชนเลือกกำหนดผู้นำชุมชน ผู้นำการเปลี่ยนแปลงและผู้แทนของชุมชนที่หลากหลายด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง
4. ชุมชนมีกระบวนการที่มีความเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่องจนเป็นวิถีวิถีของชุมชน ซึ่งขับเคลื่อนโดยผู้นำองค์กรชุมชนในลักษณะเปิดกว้าง โปร่งใสและมีการแสดงความรับผิดชอบที่สามารถตรวจสอบได้สำหรับสมาชิกทั้งหมดในชุมชน
5. สมาชิกทุกคนมีส่วนร่วมในการประเมินสถานการณ์ของชุมชน กำหนดวิสัยทัศน์ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ดำเนินงาน ติดตามและประเมินผลการแก้ไขปัญหาและการพัฒนาผ่านกระบวนการของชุมชน
6. สมาชิกทุกคนเกิดการเรียนรู้ผ่านการเข้าร่วมในกระบวนการของชุมชน
7. มีแผนของชุมชนที่ประกอบด้วยการพัฒนาทุกๆ ด้านของชุมชนที่มุ่งการพึ่งตนเองเอื้อประโยชน์ต่อสมาชิกชุมชนทุกคนและหวังผลการพัฒนาที่ยั่งยืน
8. การพึ่งความช่วยเหลือจากภายนอกเป็นการพึ่งเพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ในที่สุดไม่ใช่การพึ่งพาตลอดไป
9. มีเครือข่ายความร่วมมือกับภาคการพัฒนาอาจเป็นหมู่บ้าน ชุมชนอื่นๆ

ท้องถิ่น ภาคราชการ องค์กรเอกชน นักธุรกิจ นักวิชาการในลักษณะการมีความสัมพันธ์ที่เท่าเทียมกัน สอดคล้องกับ สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2541 : 14 – 17) ได้กล่าวถึง ลักษณะของชุมชนเข้มแข็งไว้ 4 ประการ คือ

9.1 เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ (Learning Organization) ทุกคนในชุมชน ร่วมเรียนรู้ชุมชนนั้นจะรู้ทันข่าวทั้งเศรษฐกิจ สังคม การเมือง รวมทั้งการเพิ่มพูนความรู้อยู่เสมอ

9.2 เป็นชุมชนที่รู้จักจัดการตัวเอง (Community Management) ด้วย กิจกรรมสำคัญ 4 ประการ คือ การวางแผน การจัดกระบวนการของตนเอง การลงมือปฏิบัติตาม แผนการประเมินผล

9.3 เป็นชุมชนที่มีจิตวิญญาณ (Spirituality) อาจแสดงถึงความรักดีต่อ ชุมชนความรู้สึกเป็นเจ้าของหวงแหนมีสิ่งยึดเหนี่ยวร่วมกัน

9.4 เป็นชุมชนที่มีสันติภาพ (Peaceful) คนมีคุณภาพและคุณธรรมสงบสุข จิตใจเยือกเย็นจากลักษณะของชุมชนเข้มแข็งอย่างยั่งยืน สามารถสรุปได้ว่า ลักษณะของชุมชนเข้มแข็ง อย่างยั่งยืน คือ การที่สมาชิกภายในชุมชนมีจิตสำนึกร่วมกันในการที่จะจัดการกับปัญหาของชุมชนด้วยการ ช่วยเหลือซึ่งกันและกันซึ่งเกิดจากการที่สมาชิกมีการประชุมอย่างสร้างสรรค์โดยการเปิดโอกาสให้สมาชิก สามารถแสดงความคิดเห็นอย่างเป็นอิสระเพื่อดึงพลังความคิดของสมาชิกแต่ละคนมาหลอมรวมกันโดย อาศัยข้อมูลเพื่อแก้ปัญหาส่งผลให้เกิดประโยชน์ร่วมกันกับสมาชิกภายในชุมชนซึ่งบางครั้งการดำเนิน กิจกรรมต่างๆ นั้นต้องอาศัยผู้นำชุมชนที่มีความเสียสละ กล้าคิด กล้าตัดสินใจ เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม และสามารถปกป้องดูแลสมาชิกภายในชุมชนให้สามารถดำเนินชีวิตอยู่ในชุมชนได้อย่างมีความสุข

2.แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

ความหมายของการมีส่วนร่วม

บราวเลีย (Brownlea , 1987 : 21) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การเข้ามามีส่วน เกี่ยวข้อง การได้รับความยินยอมให้เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในกระบวนการตัดสินใจ การเข้ามามีส่วนร่วมใน การประเมินผล หรือการที่บุคคลหนึ่งที่ได้รับการปรึกษาหารือเมื่อเกิดปัญหาต่างๆ ส่วน เบียร์เลย์ (Bearley , 1990 : 28) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่าเป็นกระบวนการของความร่วมมือกัน (Collaborative Process) และเป็นรูปแบบหนึ่งของปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (Social Interaction) ซึ่ง จะต้องมีความเกี่ยวพันกันกับกระบวนการเสริมสร้างพลังอำนาจ (Empowerment) การแบ่งปันอำนาจ หรือการใช้อำนาจร่วมกันระหว่างบุคคล นอกจากนี้ ยุวัฒน์ วุฒิเมธี (2526 : 25) ได้ให้ความหมายของ การมีส่วนร่วมว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการคิดริเริ่ม การ

พิจารณาตัดสินใจ การร่วมปฏิบัติและร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่างๆ อันมีผลกระทบถึงตัวประชาชนเอง การที่สามารถทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบทเพื่อแก้ไขปัญหาและนำมาซึ่งสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนที่ดีขึ้นได้นั้น ผู้ทำการเปลี่ยนแปลงต้องยอมรับปรัชญาการพัฒนาชนบทที่ว่ามนุษย์ทุกคนต่างมีความปรารถนาที่จะอยู่ร่วมกันกับผู้อื่นอย่างมีความสุขได้รับการปฏิบัติอย่างเป็นธรรมและเป็นที่ยอมรับด้วยความบริสุทธิ์ใจว่ามนุษย์นั้นสามารถพัฒนาได้ถ้ามีโอกาสและได้รับการชี้แนะอย่างถูกต้อง ส่วนวิททอง หงษ์วิวัฒน์ (2527 : 81) ให้ความหมายการมีส่วนร่วมของประชาชน คือ การที่ประชาชนหรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนเองในการจัดการ และควบคุมการใช้การกระจายทรัพยากรและปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในสังคมเพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจและสังคมตามความจำเป็นอย่างสมศักดิ์ศรีในฐานะสมาชิกสังคม ในขณะที่ ไพรัตน์ เตชะรินทร์ (2527 : 5) ได้ให้ความหมายการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ว่า หมายถึง กระบวนการที่รัฐบาลทำการส่งเสริม ชักนำ สนับสนุนและสร้างโอกาสให้ประชาชนในชุมชนทั้งในระดับบุคคล กลุ่มคน ชุมชน สมาคม มูลนิธิและองค์กรอาสาสมัครต่างๆ ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการเรื่องใดเรื่องหนึ่งหรือหลายเรื่องรวมกันเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์และนโยบายการพัฒนาตามที่กำหนดไว้

อภิชัย พันธเสน (2539 : 151 – 168) ได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมอาจจะเริ่มต้นจากความหมายของการพัฒนามาจากข้างล่าง แทนวิธีการพัฒนาจากนโยบายเบื้องบน คือ ต้องมีการกระจายอำนาจของการวางแผนจากส่วนกลางไปสู่ส่วนภูมิภาค โดยมีหลักการพัฒนามาบนพื้นฐานของชุมชนสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมโดยมีการสร้างเครือข่ายเพื่อพัฒนา เพิ่มโอกาสการสร้างงานนอกภาคเกษตร ให้แรงจูงใจในเงินทุนและการผลิตในท้องถิ่นและการพัฒนาต้องสอดคล้องกับการสร้างระบบเครือข่าย โดยเน้นการพัฒนาที่มองจากภายในเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนซึ่งใช้ชนบทเป็นฐานและการมีส่วนร่วมในการพัฒนา คำว่ามีส่วนร่วมบางครั้งอาจ หมายถึง ความรู้สึกมีส่วนร่วม การลดช่องว่างระหว่างการสื่อสารกับรัฐ การให้ความสำคัญกับการเข้าถึงกลไกในการได้รับปัจจัยใหม่เพิ่มขึ้นจากการเมืองและโครงสร้างทางเศรษฐกิจระดับท้องถิ่นหรือทำให้เกิดความพอใจขึ้นในการสนองความต้องการพื้นฐานหรือสิ่งที่ประชาชนต้องการ และ อิระวัชร จันทร์ประเสริฐ (2542 : 78) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วม หมายถึง การเกี่ยวข้องทางจิตใจและอารมณ์ของบุคคลหนึ่งในสถานการณ์กลุ่มให้กระบวนการให้บรรลุจุดมุ่งหมายนั้นกับทั้งทำให้เกิดความรู้สึกมีส่วนร่วมรับผิดชอบดังกล่าว นอกจากนี้ ปาริชาติ วลัยเสถียร (2542 : 138 – 139) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ 2 ลักษณะ คือ ลักษณะที่ 1 การมีส่วนร่วมในลักษณะที่เป็นกระบวนการของการพัฒนาโดยให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาดังแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดโครงการ ได้แก่ การร่วมกันค้นหาปัญหา การวางแผน การตัดสินใจ การระดมทรัพยากรและเทคโนโลยีท้องถิ่น การบริหารจัดการ การติดตามประเมินผล รวมทั้งการรับประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากโครงการโดย โครงการพัฒนาดังกล่าวจะต้องมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชน ลักษณะที่ 2 การมีส่วนร่วมทางการเมือง แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

การส่งเสริมสิทธิและพลังอำนาจของพลเมืองโดยประชาชนหรือชุมชน พัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดการเพื่อรักษาสถียรภาพประโยชน์ของกลุ่มควบคุมการใช้และการกระจายทรัพยากรของชุมชนอันจะก่อให้เกิดกระบวนการและโครงสร้างที่ประชาชนในชนบทสามารถแสดงออกซึ่งความสามารถของตนและได้รับประโยชน์จากการพัฒนา

การเปลี่ยนแปลงกลไกการพัฒนาโดยรัฐมาเป็นการพัฒนาที่ประชาชนมีบทบาทหลักโดยการกระจายอำนาจในการวางแผนจากส่วนกลางมาเป็นส่วนภูมิภาค เพื่อให้ภูมิภาคมีลักษณะเป็นเอกเทศให้มีอำนาจทางการเมือง การบริหารมีอำนาจต่อการจัดการจัดสรรทรัพยากรอยู่ในมาตรฐานเดียวกันโดยประชาชนสามารถตรวจสอบได้ อาจกล่าวได้ว่าเป็นการคืนอำนาจในการพัฒนาให้แก่ประชาชนให้มีส่วนร่วมในการกำหนดอนาคตของตนเอง ส่วน White (อ้างถึงประภัสสร ปัญญา 2536 : 6) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนนั้นประกอบด้วย 3 มิติ คือ มิติที่ 1 เป็นการตัดสินใจว่าควรทำอะไรและทำอย่างไร มิติที่ 2 เป็นการลงมือปฏิบัติการตามที่ได้ตัดสินใจและมิติที่ 3 เป็นการร่วมในการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เกิดจากการดำเนินงาน และ Payakapan (อ้างถึง อุบลวรรณ สืบยุค 2529 : 9) ได้กล่าวถึง การมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ว่าเป็นยุทธศาสตร์สำคัญของหลักการพัฒนาชุมชน ซึ่งจะนำประชาชนให้บังเกิดการพึ่งพาตนเองและความเชื่อมั่นในการดำเนินการตามโครงการพัฒนาต่างๆ ในชุมชนทำให้เกิดความสามารถและประสิทธิภาพในการดูแลตนเองตามระบอบประชาธิปไตย จุดเน้นของการมีส่วนร่วม ได้แก่ การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการคิดริเริ่ม การพึ่งตนเอง การพิจารณาตัดสินใจและการเลือกโครงการให้สอดคล้องกับสิ่งแวดล้อมและความต้องการพื้นฐานของประชาชน ในปัจจุบันการมีส่วนร่วมได้เน้นถึงการร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมทำกิจกรรมและร่วมทำนุบำรุงรักษา

กล่าวสรุปความหมายเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนหมายถึง การมีส่วนร่วมที่มีลักษณะของการพัฒนาจากข้างล่างโดยประชาชนทั้งระดับปัจเจกบุคคลหรือในระดับกลุ่ม รวมถึงผู้มีส่วนได้เสียทั้งหมด มีความเกี่ยวข้องมีความรู้สึกร่วมกันทางด้านจิตใจและอารมณ์โดยการเข้าร่วมทำงาน ร่วมกันเป็นกลุ่มเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ด้วยความร่วมมือ ร่วมแรง ร่วมใจ ตลอดจนกระบวนการของการพัฒนาในช่วงเวลาที่ถูกต้องเหมาะสม ประชาชนมีความรับผิดชอบที่เกิดจากความเชื่อไว้วางใจและต้องเป็นการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม

1.1.2 ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน

ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนานั้น ได้มีผู้เสนอแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาไว้ในหลายลักษณะ กล่าวคือ สมาคมสาธารณสุขอเมริกัน (American public health association 1983 : 35) ได้ให้ความหมายระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน ดังนี้

ระดับการตัดสินใจ คือ การที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผนและการจัดการกับกิจกรรมการพัฒนาด้วยตัวของเขาเอง

ระดับการร่วมมือ คือ การที่ประชาชนเข้ามาให้ความร่วมมือในแผนงานที่เริ่มโดยหน่วยงานภายนอก ซึ่งอาจต้องการความเสียสละจากประชาชนในด้านเวลา ทรัพย์สินและแรงงาน เพื่อช่วยให้โครงการประสบความสำเร็จ การมีส่วนร่วมในระดับนี้ เป็นการมีส่วนร่วมที่ถือได้ว่าอยู่ในระดับที่ยอมรับได้

ระดับการใช้ประโยชน์ คือ การที่ประชาชนยอมรับและได้ใช้ประโยชน์จากบริการที่วางโครงการไว้ให้เป็นการมีส่วนร่วมในระดับยอมรับบริการเท่านั้น

ในขณะที่ วิรัช วิรัชนิภาวรรณ (2535 : 123) ได้กล่าวถึงระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน ว่าจะมีความสัมพันธ์กับระดับการให้ความช่วยเหลือของรัฐแก่ประชาชนในชนบท ดังนี้

การมีส่วนร่วมในการพัฒนาระดับสูง ประชาชนมีความพร้อมมากระดับของการช่วยเหลือของรัฐที่ให้แก่ประชาชนกลุ่มนี้จะมีน้อยมาก มีเพียงการให้คำปรึกษาแนะนำหรือการให้ความช่วยเหลือด้วยการเป็นที่ปรึกษาด้านวิชาการเท่านั้น

การมีส่วนร่วมในระดับกลาง ประชาชนมีความพร้อมอยู่ในระดับกลาง การช่วยเหลือของรัฐที่ให้แก่ประชาชนจะอยู่ในระดับปานกลาง คือ การช่วยเหลือสนับสนุนบ้าง

การมีส่วนร่วมพัฒนาในระดับต่ำ ประชาชนมีความพร้อมในการพัฒนาน้อยมาก ระดับการช่วยเหลือของรัฐที่ให้แก่ประชาชนกลุ่มนี้จะมีมาก รัฐต้องส่งเจ้าหน้าที่ไปคลุกคลีกับชนบท เพื่อกระตุ้นและเร่งเร้าให้ความช่วยเหลือและส่งเสริมทุกวิถีทางอย่างครบวงจร

สรุปได้ว่าระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา โดยเฉพาะการพัฒนาชุมชนนั้น คือ การที่เปิดโอกาสให้ประชาชนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมให้มากที่สุดทุกขั้นตอน

1.1.3 ขั้นตอนของการมีส่วนร่วมของประชาชน

เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง (2527 : 10) ได้กล่าวถึงขั้นตอนที่ประชาชนควรมีส่วนร่วมในการพัฒนา 4 ขั้น คือ

1. การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและหาสาเหตุของปัญหาของชาวชนบท
2. การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม
3. การมีส่วนร่วมในการลงทุนและปฏิบัติงาน
4. การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล

ส่วน บัณฑิต อ่อนดำ (อ้างถึง เฉลียว บุรีภักดีและคนอื่นๆ 2545 : 116) ได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมตามขั้นตอนของการพัฒนา 5 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นที่ 1 ขั้นมีส่วนร่วมในการคิดค้นปัญหาและสาเหตุของปัญหาในชุมชน ตลอดจนการกำหนดความต้องการของชุมชนละมีส่วนร่วมในการจัดลำดับความสำคัญของความต้องการ

ขั้นที่ 2 ขั้นมีส่วนร่วมในการวางแผนพัฒนาโดยประชาชนมีส่วนร่วมกำหนดนโยบายและวัตถุประสงค์ของโครงการ กำหนดวิธีการและแนวทางการดำเนินงานตลอดจนกำหนดทรัพยากรและแหล่งทรัพยากรที่ใช้

ขั้นที่ 3 ขั้นมีส่วนร่วมในการดำเนินงานพัฒนาเป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการสร้างประโยชน์โดยการสนับสนุนทุนทรัพย์ วัสดุอุปกรณ์และแรงงานหรือเข้าร่วมบริหารงาน ประสานงานและดำเนินการขอความช่วยเหลือจากภายนอก

ขั้นที่ 4 ขั้นการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์จากการพัฒนาเป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ที่พึงได้จากการพัฒนาหรือยอมรับผลประโยชน์อันเกิดจากการพัฒนาทั้งด้านวัตถุและจิตใจ

ขั้นที่ 5 ขั้นการมีส่วนร่วมในการประเมินผลการพัฒนาเป็นขั้นตอนที่ประชาชนเข้าร่วมประเมินว่าการพัฒนาที่ได้กระทำไปนั้นสำเร็จตามวัตถุประสงค์เพียงใด
แนวคิดของบันดาร์ อ่อนดำ สอดคล้องกับ อคิน รพีพัฒน์ (2539 : 49) ได้กล่าวถึงขั้นตอนการพัฒนาไว้ 5 ขั้น ดังนี้

ขั้นที่ 1 ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการค้นพบปัญหา การพิจารณาปัญหาและจัดลำดับความสำคัญของปัญหา

ขั้นที่ 2 ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการค้นหาสาเหตุแห่งปัญหา

ขั้นที่ 3 ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการค้นหาและพิจารณาแนวทางวิธีการในการแก้ปัญหา

ขั้นที่ 4 ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหา

ขั้นที่ 5 ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการประเมินผลกิจกรรมการพัฒนา

สรุปได้ว่าการศึกษาระดับขั้นที่ประชาชนควรเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา สามารถนำมาใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของประชาชน ได้ดังนี้

ร่วมคิด หมายถึง การที่ผู้เกี่ยวข้องในทุกระดับได้มีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมประชุม พุดคุยหารือเกี่ยวกับปัญหาความต้องการ การวิเคราะห์ปัญหาสาเหตุของปัญหาแนวทางป้องกัน แก้ไขและวางแผนแก้ปัญหา

ร่วมตัดสินใจ หมายถึง เมื่อมีการปรึกษาหารือแล้วให้มีโอกาสเลือกตัดสินใจในทางเลือกตามระบอบประชาธิปไตยที่มีอยู่ให้เห็นว่าดีที่สุด เหมาะสมที่สุดเพื่อประโยชน์ต่อชุมชนส่วนรวม โดยอาศัยข้อมูลในการตัดสินใจ

รวมวางแผน หมายถึง การเข้าร่วมในการวางแผนงาน โครงการ กิจกรรมในการแก้ไขปัญหาซึ่งอยู่บนพื้นฐานของข้อมูลที่ผ่านมาการประมวลและวิเคราะห์แล้วโดยการเข้าร่วมวางแผนในกิจกรรม โครงการพัฒนาต่างๆ

ร่วมปฏิบัติ หมายถึง การเข้ามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมตามแผนงานและโครงการเพื่อบรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ซึ่งสอดคล้องกับภูมิปัญญาชาวบ้าน ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนในช่วงเวลาที่กำหนด

ร่วมประเมินผล หมายถึง การมีส่วนร่วมในการประเมินโครงการพัฒนาหรือกิจกรรมที่ได้ดำเนินการเสร็จสิ้น ตลอดจนการวิเคราะห์ถึงผลดี – ผลเสีย ปัญหาอุปสรรคในการดำเนินงานว่าจะต้องปรับปรุงแก้ไขอย่างไร เพื่อให้สนองต่อชุมชนหรือค้นหาแนวทางที่จะปรับปรุงแก้ไขในการดำเนินงานโครงการพัฒนาอื่นๆ ที่จะเกิดขึ้นต่อไป

2.1.4 ปัญหาการมีส่วนร่วม

ปัญหาของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการได้มีผู้เสนอความคิดเห็นเกี่ยวกับปัจจัยที่อาจทำให้เกิดปัญหาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา ดังนี้ Rapkin (1979 : 225) ได้ชี้ว่าอุปสรรคได้เกิดขึ้นหลายประการในด้านประสิทธิภาพของการมีส่วนร่วมในการพัฒนาของประชาชน ได้แก่ ด้านประสบการณ์ เวลา ความขัดแย้งของวัตถุประสงค์ในแง่ของผลประโยชน์ ตลอดจนปัญหาที่ว่า ใครควรจะเป็นตัวแทนของชุมชนแต่อย่างไรก็ตามการมีส่วนร่วมจะเป็นสิ่งใหม่และเป็นประชาธิปไตยในการแก้ปัญหา ส่วน วิรัช วิรัชนิภาวรรณ (2530 : 64 – 65) ได้กล่าวถึงปัญหาของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาว่า ประชาชนบางครั้งเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาเพราะเกิดจากความเกรงใจหรือการถูกบีบบังคับจากผู้มีอำนาจหรือภาครัฐควรให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นบ้าง มิใช่เพียงใช้แรงงานอย่างเดียว เจ้าหน้าที่ของรัฐเองได้ครอบงำและกำหนดเป้าหมาย การพัฒนาเองส่งผลให้ประชาชนปรับตัวเข้ากับวัฒนธรรมในการพัฒนาของระบบราชการไม่ได้ จึงเกิดความล้มเหลวเพราะแนวทางการพัฒนามีการวางแผนมาจากเบื้องบนมากอนั่นเอง ในขณะที่ ปารีชาติ วลัยเสถียรและคณะ (2543 : 168 – 170) ได้สรุปปัญหาอุปสรรคที่มีต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน ได้แก่ ปัญหาด้านนโยบายและองค์กรของรัฐซึ่งสามารถแบ่งได้เป็น 2 ระดับ คือ

1. ระดับนโยบาย โครงสร้างทางการบริหาร โครงสร้างทางสังคม พบว่า

- 1.1 นโยบายของรัฐไม่เอื้อต่อการพัฒนา
- 1.2 อำนาจในการตัดสินใจรวมศูนย์ที่ส่วนกลาง ไม่ได้กระจายอำนาจให้แก่ประชาชน
- 1.3 โครงสร้างอำนาจทางการเงิน การบริหาร และระบบเศรษฐกิจอยู่ในกลุ่มนายทุน

2.ระดับปฏิบัติ พบว่า เจ้าหน้าที่ไม่มีความเข้าใจ และไม่มีทักษะในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน เจ้าหน้าที่ไม่มีจิตวิทยาในการปฏิบัติงาน และไม่มีความเสียสละที่จะทำงานเพื่อประชาชนอย่างแท้จริง ขาดการประชาสัมพันธ์และให้ข้อมูลข่าวสารอย่างต่อเนื่อง ความล่าช้าในการ

ปฏิบัติงานของข้าราชการ ขาดการประสานงานและระบบการติดตามประเมินผล ส่วนปัญหาที่เกี่ยวข้องกับประชาชนสามารถแบ่งได้เป็น 2 กลุ่ม คือ

1. กลุ่มผู้นำ พบว่า

- 1.1 ผู้นำไม่มีความเข้มแข็งจึงทำให้ชาวบ้านขาดความเชื่อถือและศรัทธา
- 1.2 ผู้นำครอบงำความคิดเห็นของชาวบ้าน
- 1.3 การแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัวของผู้นำ

2.กลุ่มประชาชนทั่วไป พบว่า ชาวบ้านมีภาระด้านการประกอบอาชีพ ด้านครอบครัว และด้านสุขภาพร่างกาย ชาวบ้านขาดทุนทรัพย์ และวัสดุอุปกรณ์ในการปฏิบัติงาน ชาวบ้านเกิดความขัดแย้งกันในด้านความคิดเห็นและผลประโยชน์ ทำให้ขาดความสามัคคีและเกิดการแบ่งพรรคแบ่งพวก ชาวบ้านมีความเห็นไม่ตรงกัน ชาวบ้านขาดการศึกษา ขาดความรู้ด้านวิทยาการต่างๆ ชาวบ้านขาดความเชื่อมั่นและไม่กล้าแสดงความคิดเห็น ชาวบ้านไม่สนใจและไม่เห็นความสำคัญของการมีส่วนร่วม ในส่วนของการมีส่วนร่วมของสตรีในการพัฒนาพบปัญหาที่เกิดขึ้น คือ ขาดความเชื่อมั่นในการเสนอโครงการ ไม่กล้าแสดงออกซึ่งอาจมาจากสาเหตุของการขาดโอกาส ขาดความรู้ และขาดประสบการณ์ในงานพัฒนา หรืออาจมาจากสาเหตุผู้เข้าร่วมประชุมฝ่ายชายไม่ยอมรับฟังความคิดเห็น สตรีมีภารกิจทั้งในและนอกบ้าน

ปัญหาด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการเมืองการปกครอง

ด้านการเมือง ขาดการกระจายอำนาจ ระบบการเมืองถูกควบคุมโดยคนกลุ่มน้อย

ด้านเศรษฐกิจ กระบวนการผลิตและปัจจัยการผลิตอยู่ภายใต้ระบบทุนนิยม กลไกของรัฐควบคุมระบบเศรษฐกิจอย่างเข้มงวด ขาดกลไกที่มีประสิทธิภาพในการจัดการทรัพยากร

ด้านสังคมและวัฒนธรรม การแบ่งแยก เชื้อชาติ ภาษา เพศและอายุ ความไม่รู้อันเกิดจากการไร้การศึกษา คนยากจนตกอยู่ภายใต้ความสัมพันธ์ของระบบอุปถัมภ์ การครอบงำของผู้นำและการแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัว

ส่วน อำนาจ อนันตชัย (2531 : 141 – 142) ได้กล่าวถึงปัญหาและอุปสรรคในการพัฒนาการมีส่วนร่วม ไว้ 4 ประการ คือ อุปสรรคด้านโครงสร้าง อุปสรรคด้านการจัดการ อุปสรรคด้านประชาชนและอุปสรรคด้านสถานการณ์

สรุปได้ว่า ปัญหาการมีส่วนร่วมของประชาชนจะขึ้นอยู่กับปัจจัยสำคัญที่เป็นตัวกำหนด 4 ประการ คือ ปัจจัยด้านโครงสร้าง ปัจจัยทางด้านการจัดการ ปัจจัยด้านประชาชนและปัจจัยทางด้านสถานการณ์

ยุทธศาสตร์ในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน

นเรศ สงเคราะห์สุข (2541 : 113 – 114) ได้สรุปประสบการณ์การทำงานที่ถือว่าเป็น ยุทธศาสตร์ในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ 2 ประการ คือ

1. การจัดกระบวนการเรียนรู้ (Learning Process) ซึ่งสามารถทำได้หลายวิธี

ดังต่อไปนี้

จัดเวทีวิเคราะห์สถานการณ์ของหมู่บ้านเพื่อทำความเข้าใจและเรียนรู้ร่วมกันในประเด็น ต่างๆ

จัดเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์หรือจัดทัศนศึกษาดูงานระหว่างองค์กรต่างๆ ภายใน ชุมชนและระหว่างชุมชน

ฝึกอบรมเพื่อพัฒนาทักษะเฉพาะด้านต่างๆ

ลงมือปฏิบัติจริง

ถอดประสบการณ์และสรุปบทเรียนที่จะนำไปสู่การปรับปรุงกระบวนการทำงานที่ เหมาะสม

การพัฒนาผู้นำเครือข่ายเพื่อให้ผู้นำเกิดความมั่นใจในความรู้และความสามารถที่มีอยู่จะ ช่วยให้สามารถริเริ่มกิจกรรมการแก้ไขปัญหาหรือกิจกรรมการพัฒนาได้ ซึ่งสามารถกระทำดังต่อไปนี้

แลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างผู้นำทั้งภายในและภายนอกชุมชน สนับสนุนการจัดเวที แลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างต่อเนื่องและสนับสนุนข้อมูลข่าวสารที่จำเป็นอย่างต่อเนื่อง และเปลี่ยนเรียนรู้และ ดำเนินงานร่วมกันของเครือข่ายอย่างต่อเนื่องจะทำให้เกิดกระบวนการจัดการและองค์กรร่วมกัน

จากประสบการณ์การทำงานในการส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมสามารถสรุป ได้ว่า การมี ส่วนร่วมของประชาชนต้องยึดหลักการจัดกระบวนการเรียนรู้และหลักการพัฒนาผู้นำเครือข่ายโดย ประชาชนเป็นจุดเริ่มต้นของกิจกรรม โครงการและการดำเนินงานต้องเป็นไปในรูปของกลุ่ม เพื่อสร้างพลัง กลุ่มในการรับผิดชอบร่วมกัน โดยคำนึงถึงขีดความสามารถของประชาชนร่วมกันปลูกฝังให้เกิดความรู้สึก เป็นเจ้าของ กิจกรรมที่ปฏิบัติและต้องสอดคล้องกับสภาพแวดล้อม ทรัพยากร วัฒนธรรมของชุมชน การ เริ่มต้นควรอาศัยการจัดกระบวนการเรียนรู้และการพัฒนาผู้นำเครือข่าย ควรให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม ตั้งแต่เริ่มต้นจนเสร็จสิ้นของกระบวนการมีส่วนร่วมโดยนักพัฒนาร่วมกับประชาชนในชุมชน ปลูกจิตสำนึก ให้ทุกคนไม่ยุ่งเกี่ยวกับยาเสพติดไม่ผิดสัญญากองทุนต่างๆ ในตำบลและประเพณีตนเป็นคนดีมีจริยธรรม และศีลธรรม (ไม่กินเหล้า เข้าบ่อน สำส่อนทางเพศเป็นกิจวัตร) มีสิทธิ์ขอรับสวัสดิการของชุมชนของคน อบต.ทุกโครงการ เช่น มีเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุเบี้ยยังชีพผู้พิการ ทุนส่งเสริมอาชีพไร้ดอกเบี้ย อุดหนุนผู้ ช่วยเหลือสังคมส่วนรวม อุดหนุนผู้มีรายได้น้อย ให้ทุนการศึกษา เอดส์ ฯลฯ เพื่อสร้างแรงจูงใจให้กับคนใน สังคม

2.2 ทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

2.2.1 ทฤษฎีการกระทำทางสังคม (The Theory of Social Action)

รีดเดอร์ (Reeder , 1971 : 92 – 94) ได้อธิบายปัจจัยการกระทำของบุคคลไว้ว่าเป็นการที่บุคคลมีความเชื่อหรือไม่เชื่อในสิ่งนั้นๆ ดังนั้น ในการตัดสินใจเลือกกระทำพฤติกรรมของบุคคลในทุกเรื่องเป็นผลมาจากความเชื่อหรือไม่เชื่อดังกล่าว และได้แบ่งปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อหรือไม่เชื่อเป็น 3 ปัจจัย คือ ปัจจัยดึง (Pull Factors) ได้แก่ เป้าประสงค์ (Goal) คือ การกระทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดนั้นผู้กระทำจะกำหนดเป้าหมายหรือจุดประสงค์ไว้ก่อนล่วงหน้าแล้ว จะพยายามทุกวิถีทางเพื่อให้บรรลุเป้าหมายนั้น ความเชื่อ (Belief Orientation) ความเชื่อเป็นผลที่มาจากที่บุคคลได้รับรู้และบุคคลจะเลือกรูปแบบพฤติกรรมบนพื้นฐานของความเชื่อที่ตนยึดมั่นอยู่ ค่านิยม (Value Standards) เป็นสิ่งที่บุคคลยึดถือ เป็นเครื่องช่วยในการตัดสินใจและกำหนดการกระทำของตน ซึ่งบุคคลจะเลือกการกระทำในสิ่งที่สอดคล้องกับค่านิยมที่ตนยึดมั่นอยู่ นิสัยและขนบธรรมเนียมประเพณี (Habits and Customs) คือแบบอย่างพฤติกรรมที่คนกำหนดสืบต่อกันมา ถ้าละเมิดก็จะถูกบังคับด้วยการที่สังคมไม่เห็นชอบด้วย ดังนั้น การกระทำของบุคคลส่วนหนึ่งจึงสืบเนื่องมาจากแบบอย่างพฤติกรรมที่กำหนดมาแต่เดิม ปัจจัยผลัก (Push Factors) ได้แก่ ความคาดหวัง (Expectations) ในการเลือกกระทำพฤติกรรมของบุคคลส่วนหนึ่ง จะขึ้นกับการคาดหวังและท่าทีของบุคคลอื่นที่อยู่รอบข้างด้วย ข้อผูกพัน (Commitment) การกระทำของบุคคลบางครั้งส่วนหนึ่งเกิดจากการที่เชื่อว่าเขาถูกผูกมัด หรือมีข้อผูกพันที่จะต้องกระทำ การบังคับ (Forces) บางครั้งบุคคลเกิดความไม่แน่ใจที่จะกระทำพฤติกรรมนั้นดีหรือไม่ แต่เมื่อมีการบังคับก็จะตัดสินใจกระทำพฤติกรรมนั้นเร็วขึ้น ปัจจัยเรื่องความสามารถ (Able Factors) ได้แก่ โอกาส (Opportunity) เป็นความคิดของผู้กระทำที่เชื่อว่าสถานการณ์ที่เป็นอยู่ขณะนั้น ช่วยให้มีโอกาสที่จะกระทำ ความสามารถ (Ability) คือ การที่บุคคลเชื่อว่าความสามารถของตนเองจะกระทำในเรื่องนั้นๆ ได้สำเร็จ ซึ่งโดยทั่วไปแล้วการที่บุคคลกระทำพฤติกรรมใดๆ บุคคลนั้นจะพิจารณาความสามารถของตนก่อนทุกครั้ง การสนับสนุน (Support) คือ สิ่งที่ผู้กระทำรู้หรือเชื่อว่าจะได้รับสิ่งนั้นๆ จากการแสดงพฤติกรรมออกมา

จากทฤษฎีการกระทำทางสังคมที่ได้กล่าวมานี้ สามารถสรุปได้ว่า การกระทำทางสังคมสามารถูงใจและสนับสนุนให้ประชาชน กลุ่มคน เข้ามามีส่วนร่วมในการปฏิบัติกิจกรรมโครงการต่างๆ ร่วมกัน

2.2.2 ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ (Structure Functional Theory)

พาร์สัน (Parson อ้างถึง ฤชงค์ กุลพลบุตร 2528 : 150 – 155) ได้กล่าวถึงหน่วยของการกระทำในลักษณะที่บุคคลมีทางเลือกหลายทางในการเข้าหาเป้าหมาย (Voluntaristic Action) ในหน่วยของการกระทำ (Unit Act) ประกอบด้วย บุคคลหรือผู้กระทำ (Actor) การเข้าหาเป้าหมาย (Goal Seeking) วิธีการในการบรรลุเป้าหมาย ซึ่งมีหลายวิธีการ (Alternative Means) สถานการณ์ต่างๆ ที่บุคคลจะต้องประสบ (Situation Conditions) เช่น ลักษณะทางชีวภาพในตัวบุคคล สิ่งแวดล้อม

ภายนอกผู้กระทำจะถูกควบคุม โดยบรรทัดฐาน ค่านิยม และความคิดต่างๆ ทางสังคมซึ่งเข้าไปอยู่ในตัวผู้กระทำ

พาร์สัน ได้ขยายอธิบายหน่วยของการกระทำ (Unit Act) ขึ้นมาเป็นการอธิบายระบบสังคม (Social System) ระบบสังคมจะประกอบไปด้วยผู้ร่วมกระทำตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป หรือ 2 หน่วยของการกระทำ ผู้ร่วมกระทำแต่ละคนจะมีบทบาท สถานภาพ วิธีการบรรลุเป้าหมายตลอดจนอยู่ภายใต้เงื่อนไขของสถานการณ์และบรรทัดฐาน ค่านิยมรวมไปถึงความคิดต่างๆ นอกจากนี้แล้ว ผู้ร่วมกระทำในระบบสังคมยังมีลักษณะของการฝึกอบรม (Orientation) ติดตัวมาด้วยซึ่งลักษณะการฝึกอบรมดังกล่าวแบ่งได้เป็น 2 แบบ คือ การฝึกอบรมในด้านอารมณ์ (Motivation Orientation) ซึ่งจะเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดพลังงานในการเข้าร่วมการฝึกอบรมในด้านค่านิยม (Value Orientation) การฝึกอบรมในเรื่องค่านิยมเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดการรับรู้ในบรรทัดฐาน ตลอดจนแบบแผนความประพฤติต่างๆ ในการแสดงการกระทำระหว่างกัน ในระบบสังคมสำหรับการฝึกอบรมทั้ง 2 แบบนี้จะเป็นลักษณะของการฝึกอบรมใน 3 ด้าน คือการรับรู้ (Cognitive) เช่น การรับรู้ในด้านความเชื่อแบบแผนความจริงจังความอึดอึดใจ (Cathetic) เช่น ความรู้สึกสนิทสนมคุ้นเคย ความพอใจพอใจในการแสดงพฤติกรรมการประเมิน (Evaluation) เช่น การประเมินหลักศีลธรรม จรรยา ตลอดจนสถานการณ์และผลสืบเนื่องของการกระทำในระบบสังคม

นอกจากนี้ พาร์สัน ได้กล่าวถึงหน้าที่จำเป็น (Function Prerequisites) ในการจัดปัญหาต่างๆ ของสังคมหน้าที่เหล่านี้มี 2 กลุ่ม คือหน้าที่ที่เกี่ยวกับสภาพแวดล้อมภายใน และภายนอก (External and Internal) หน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับเป้าหมาย และวิธีการเข้าสู่เป้าหมาย ซึ่งพาร์สัน เรียกว่า Instrumental และ Consumatoryจากกลุ่มทั้งสองข้างต้น พาร์สัน ได้แยกหน้าที่จำเป็นออกเป็น 4 ประการที่สำคัญ คือ หน้าที่ในการปรับตัว (Adaptation) คือ หน้าที่ของโครงสร้างสังคมที่จะตอบสนองความต้องการอยู่รอดของสมาชิก เช่น การผลิต การจำหน่ายของสังคม เป็นหน้าที่ของสถาบันหน้าที่ในการจัดปัญหาเกี่ยวกับเป้าหมายของสังคม (Goal Attainment) เป็นหน้าที่ในการวางแผนเป้าหมาย ตลอดจนการทำให้บรรลุเป้าหมายของสังคม เป็นหน้าที่ของสถาบันการเมืองหน้าที่เกี่ยวกับการบูรณาการ (Intergration) เป็นหน้าที่ที่เกี่ยวกับการตกลงร่วมกัน ความสอดคล้องกันของสมาชิกในสังคม เช่น สถาบันศาลยุติธรรม พรรคการเมือง กลุ่มผลประโยชน์ สถาบันการแพทย์ ก็รวมอยู่ในหน้าที่นี้ด้วย ถึงแม้จะไม่โดยตรงก็ตาม หน้าที่เกี่ยวกับการรักษาแบบแผนและจัดความขัดแย้ง (Pattern Maintenance and Tension) หน้าที่ที่เป็นของสถาบันทางสังคม สถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษาที่จะขัดเกลาลดจนให้ความรู้เรื่องการอยู่ร่วมกันในสังคมแก่สมาชิกของสังคม

จากแนวคิดของทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ สามารถสรุปได้ว่า การดำเนินงานกิจกรรม โครงการพัฒนาชุมชนของประชาชนนั้น ข้อสมมุติฐานของทฤษฎีนี้สอดคล้องกับหลักการที่ว่า หากประชาชนภายในชุมชน แต่ละฝ่ายแต่ละกลุ่มของหมู่บ้าน / ตำบลได้กระทำบทบาทหน้าที่ตามภารกิจที่ได้รับมอบหมายตามโครงสร้างของกลุ่มแล้ว ก็น่าจะทำให้การดำเนินงานพัฒนาชุมชนของหมู่บ้าน / ตำบลเป็นไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ

1.2.3 ทฤษฎีจิตวิทยาสังคม (Theory of Social Psychology)

มาสโลว์ (Maslow, 1970 : 90) ได้ค้นคว้าเกี่ยวกับแรงจูงใจ (Motivation) ของการกระทำของมนุษย์ไว้หลายประการ และได้อธิบายถึงพฤติกรรมของมนุษย์ที่เกี่ยวกับความต้องการที่เกิดขึ้นจากความพึงพอใจ ความต้องการเหล่านี้ถูกจำกัดลำดับขั้นของความต้องการจากน้อยไปหามากเมื่อความต้องการใดเกิดขึ้นแล้ว ไม่ได้รับการบำบัดเพียงพอ ความต้องการเหล่านั้นก็คงอยู่และจะเป็นแรงขับ (Drive) ที่มีพลังผลักดันให้บุคคลมีพฤติกรรมโน้มไปในทางที่จะบำบัดความต้องการเหล่านั้นอยู่เสมอ

มาสโลว์ ได้อธิบายว่า ความต้องการที่ทำให้คนเราแสดงพฤติกรรมต่างๆ ที่อยู่ 5 ประการด้วยกัน เริ่มจากความต้องการพื้นฐานจนถึงความต้องการขั้นสูง (Hierarchicel Need) ดังนี้ ความต้องการทางด้านร่างกาย (Physiological Need) ถือเป็นความต้องการขั้นแรกสุด ความต้องการความปลอดภัย (Safety Need) ความต้องการความรัก (Love o Belong Need) ความต้องการการยกย่องนับถือจากคนอื่นหรือมีเกียรติในสังคม (Esteem Need) ความต้องการประสบความสำเร็จ (Self – Actualization Need) ต้องการแสดงความสามารถของตนเองให้ประจักษ์แก่ผู้อื่น

กล่าวโดยสรุปได้ว่า ความต้องการของมนุษย์ในระดับต่างๆ ตั้งแต่ความต้องการของมนุษย์ในขั้นพื้นฐานจนถึงความต้องการในระดับสูงๆ ของมนุษย์ จะเป็นแรงผลักดัน แรงขับเคลื่อนที่มีพลังสามารถผลักดันให้มนุษย์กระทำหรือแสดงพฤติกรรมออกมา ทั้งในส่วนของกระทำหรือพฤติกรรมของบุคคลและพฤติกรรมทางสังคม เช่น การกระทำหรือการปฏิบัติเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของประชาชน เพราะบุคคลหรือประชาชนมีความสามารถและมีความต้องการที่จะเข้ามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของตน เพื่อมุ่งหวังพื้นฐานแห่งความต้องการของมนุษย์คือความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน บุคคลหรือผู้กระทำซึ่งเป็นสมาชิกของสังคมมีความสมัครใจที่เข้าไปทำกิจกรรมต่างๆ ในสังคมนั้นโดยที่ผู้กระทำแต่ละคนจะมีบทบาทสถานภาพและประสบการณ์ต่างๆ ที่จะทำให้ผู้กระทำรู้จักควบคุมสถานการณ์และเงื่อนไขต่างๆ ซึ่งมีอิทธิพลต่อการเลือกจุดมุ่งหมาย และวิธีการดำเนินการต่างๆ ไปสู่จุดมุ่งหมายนั้นๆ รวมทั้งพฤติกรรมของผู้กระทำที่แสดงการกระทำ เพื่อต้องการรางวัลหรือหลีกเลี่ยงการลงโทษและความรู้สึกภายในตัวบุคคลที่แสดงออกมาเป็นการกระทำ ดังนั้น การมีส่วนร่วมจึงเป็นกิจกรรมหนึ่งที่บุคคล ผู้วิจัยกระทำการไปสู่จุดมุ่งหมายอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกัน

3. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับกลุ่ม / องค์กรชุมชน

3.1 แนวคิดเกี่ยวกับกลุ่ม / องค์กรชุมชน

ความหมายของกลุ่ม / องค์กรชุมชน

ประเวศ วะสี และ โอวาส สุทธนารักษ์ (อ้างถึง เฉลียว บุรีภักดี และคนอื่นๆ 2545 : 81 – 82) กล่าวว่า “ กลุ่มหรือองค์กรชุมชน (Group of Community Organization) ถือเป็นกลไกที่สำคัญยิ่งในการพัฒนาชุมชนที่ก่อให้เกิดความยั่งยืนเพราะองค์กร คือ รูปแบบของการรวมตัวทางสังคมทำให้เกิดอำนาจทางสังคมที่จะต้องถ่วงดุลกับอำนาจรัฐและอำนาจเงิน ” เป็นการรวมตัวกันของชาวบ้านตั้งแต่ 2 คน

ขึ้นไป ซึ่งมีชื่อเรียกกันได้หลายอย่าง เช่น องค์กรชุมชน องค์กรประชาชนองค์กรชาวบ้าน หรือกลุ่มสนใจ กลุ่มเป็นการรวมตัวของประชาชนในหมู่บ้านหรือตำบลของกลุ่มตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป เพื่อดำเนินกิจกรรมใด กิจกรรมหนึ่งตามวัตถุประสงค์ของกลุ่มเอง หรือสนองวัตถุประสงค์ของทางราชการหรือหน่วยงานเอกชนที่ได้รับการสนับสนุนกลุ่มที่จัดตั้งอาจเป็นการจัดตั้งอย่างไม่เป็นทางการไม่มีกฎหมายรองรับ แต่อาจมีระเบียบทางราชการหรือระเบียบของกลุ่มที่จัดทำขึ้นเอง เพื่อใช้เป็นแนวทางดำเนินกิจกรรมของกลุ่ม ส่วนกลุ่มที่เป็นทางการ ซึ่งจัดตั้งขึ้นโดยมีกฎหมายรองรับเป็นนิติบุคคลหรือไม่เป็นนิติบุคคลแล้วแต่กรณี จิตติ มลคงชัย อรรถา (อ้างถึง ปาริชาติ วลัยเสถียรและคณะ 2543 : 258) ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับ “ กลุ่ม ” ว่าเป็น การรวมพลังของคนจำนวนหนึ่งเพื่อแก้ไขปัญหาที่ประสบอยู่ร่วมกันกระทำการสิ่งใดสิ่งหนึ่ง (หรือหลายสิ่ง) เพื่อให้ได้รับประโยชน์ตามที่กลุ่มปรารถนา การรวมพลังนี้อาจมองได้ 2 ประการ คือ

ประการแรก รวมพลังเพื่อต่อรอง เรียกร้อง ขอรับความช่วยเหลือจากภายนอก

ประการที่สอง รวมพลังเพื่อต่อรองดำเนินการด้วยตนเองให้มากที่สุดเพื่อการแก้ไขปัญหาของตน

จากความหมายดังกล่าวสามารถสรุปได้ว่า กลุ่มหรือองค์กรชุมชนในการพัฒนาชุมชนนั้นลักษณะของการรวมตัวของกลุ่มต้องเกิดจากบุคคลในชุมชนที่มีปัญหาหรือความต้องการบางอย่างที่คล้ายคลึง ซึ่งการมารวมกันแก้ไขปัญหาของชุมชนทำให้เกิดพลังในการผลักดันหรือต่อรองเพื่อแก้ไขปัญหาที่ชุมชนเผชิญอยู่ได้หมดสิ้นไป ทั้งนี้เพราะการพัฒนาชุมชน ในลักษณะของการรวมตัวด้วยระบบกลุ่มนั้น เป็นการนำเอาบุคคลในชุมชนเข้ามารวมตัวกันเป็นกลุ่ม ซึ่งมีผลที่ก่อให้เกิดความสามารถในการพัฒนา กลุ่มจึงมีอิทธิพลเหนือบุคคล โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากกลุ่มที่ มีการรวมตัวเกิดความเข้มแข็งก็จะสามารถทำให้เกิดพลังในการต่อรอง เพื่อสร้างผลประโยชน์ร่วมกัน รวมทั้งเสริมสร้างความเสมอภาค ความมั่นคงในชุมชน ดังนั้นจึงมีความจำเป็นที่ต้องส่งเสริม สนับสนุนให้เกิดการรวมกลุ่มของประชาชน เพื่อไ้กลุ่มประชาชนภายในชุมชนสามารถแก้ปัญหาที่ชุมชนเผชิญอยู่ให้หมดสิ้นหรือเบาบางลง โดยส่งผลให้เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาชุมชนของตนมากที่สุด

องค์ประกอบของกลุ่ม / องค์กรชุมชน

Reeves (1970 : 331 – 334) กล่าวถึง องค์ประกอบของกลุ่มไว้ดังนี้

1. กลุ่มมีผู้นำที่ดี
2. สมาชิกมีความเต็มใจทำงานเพื่อให้กลุ่มบรรลุเป้าหมาย
3. มีวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่ทำได้จริงมีความสอดคล้องกับความสามารถของผู้นำและสมาชิก รวมทั้งต้องมีความร่วมมือกันและกันภายในกลุ่มเป็นอย่างดี
4. สมาชิกมีความสนใจในกิจกรรมของกลุ่มอย่างแท้จริง
5. กลุ่มมีการตัดสินใจที่เป็นอิสระด้วยตนเอง
6. ผู้นำและสมาชิกมีส่วนร่วมในการวางแผนและควบคุมการทำงานซึ่งกันและกัน

สุนทร พุนเียด (2533 : 3 – 4) ให้ความหมายและลักษณะของกลุ่มซึ่งสามารถแบ่ง องค์ประกอบได้ 4 ประการ คือ สมาชิกของกลุ่ม ตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป กลุ่มแต่ละกลุ่มย่อมมีองค์ประกอบที่สำคัญคือบุคคล ตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปเป็นอย่างน้อย ถ้าไม่มีบุคคลแล้วกลุ่มจะเกิดขึ้นไม่ได้ บุคคลที่มาารวมกันเป็นกลุ่มนี้อาจจะรวมกลุ่มด้วยความสมัครใจหรืออาจถูกบังคับให้เข้ามารวมกลุ่มก็ได้ สำหรับจำนวนของสมาชิกกลุ่มจะมากกว่า 2 คนขึ้นไปเท่าไร ย่อมขึ้นอยู่กับประเภทหรือชนิดกลุ่มซึ่งจะส่งผลในเรื่องขนาดของกลุ่ม เช่น กลุ่มสามัคคีรยา กลุ่มผลประโยชน์ กลุ่มศาสนา กลุ่มการเมือง กลุ่มเหล่านี้ย่อมมีจำนวนสมาชิกและขนาดของกลุ่มแตกต่างกันออกไป วัตถุประสงค์ของกลุ่ม บุคคลที่เข้ามารวมกลุ่มย่อมมีจุดมุ่งหมายของตนและจะสมัครเข้าร่วมกับกลุ่มที่ตนเห็นว่า กลุ่มที่ตนเข้าเป็นสมาชิกสามารถสนองความต้องการได้ ซึ่งวัตถุประสงค์ร่วมกันของกลุ่มอาจจะเกิดจากแนวคิด อุดมการณ์ในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง มีความเหมือนกันหรือคล้ายคลึงกัน และสมาชิกเห็นว่า ถ้าไม่เข้าเป็นสมาชิกตนก็ไม่สามารถจะบรรลุถึงสิ่งที่ตนปรารถนาได้ กลุ่มแต่ละประเภทมักจะมีวัตถุประสงค์ของกลุ่มอย่างแน่นอน เช่น กลุ่มทางการเมือง กลุ่มทางสังคม กลุ่มทางเศรษฐกิจ มีการปะทะสังสรรค์ บุคคลที่เข้าร่วมเป็นสมาชิกย่อมมีการกระทำต่อกันในลักษณะของการติดต่อสื่อสารและเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน การปะทะสังสรรค์จะก่อให้เกิดความเข้าใจกันระหว่างสมาชิกและก่อให้เกิดพฤติกรรมความร่วมมือ ร่วมแรงร่วมใจ ในการคิดตัดสินใจในการปฏิบัติงาน และมีแนวโน้มว่าถ้าสมาชิกมีโอกาสปะทะสังสรรค์กันมากเท่าไรก็ย่อมจะมีผลต่อการปฏิบัติงานหรือกิจกรรมด้านต่างๆ ของกลุ่มมากขึ้นด้วย สมาชิกมีความรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม บุคคลที่เข้าเป็นสมาชิกกลุ่มจะต้องรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม และขณะเดียวกันสมาชิกคนอื่นๆ ก็จะมีรู้สึกยอมรับว่าเขาเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มด้วย นอกจากความรู้สึกว่าต่างก็เป็นสมาชิกของกลุ่มแล้ว ยังร่วมปฏิบัติหรือร่วมกิจกรรมต่างๆ ตามบทบาทตามที่ตนได้รับด้วย

จิตติ มงคลชัยอรัญญา (อ้างถึง ปาริชาติ วลัยเสถียรและคณะ 2543 : 259) กล่าวถึงองค์ประกอบของกลุ่มว่าจะต้องประกอบด้วย 3 ประการ ดังนี้ สมาชิก ซึ่งจะมีขนาดเท่าใดก็ได้ แล้วแต่ความจำเป็นในการรวมพลังเพื่อแก้ไขปัญหาต่างๆ สิ่งสำคัญที่สมาชิกในกลุ่มพึงมีในสมาชิก ก็คือ คุณสมบัติบางอย่างที่มีความคล้ายคลึงกัน ความไว้วางใจเชื่อใจกัน ความเชื่อมั่นหรือความมั่นใจในตนเองและกลุ่มและความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน คณะผู้แทนที่มีความรู้ ความสามารถบางประการที่เหนือกว่าสมาชิก ซึ่งสมาชิกจะต้องไตร่ตรอง พิจารณา และเสนอหรือเลือกผู้แทนของตนเข้าไปทำหน้าที่บางอย่างแทนตนเอง ซึ่งตนเองนั้นไม่สามารถกระทำได้ คณะจัดการ เป็นคณะที่จะดำเนินการที่จะทำให้เกิดปัญหา ความต้องการของกลุ่มได้รับการดำเนินการแก้ไข ซึ่งในกลุ่มที่ขนาดเล็ก บุคคลที่จะทำหน้าที่เป็นคณะจัดการ อาจจะเป็นผู้แทนบางคน หรือบางครั้งอาจจะเป็นสมาชิกบางคนก็ได้ที่จะมาทำหน้าที่นี้

จากความหมายดังกล่าวสามารถสรุปได้ว่า องค์ประกอบของกลุ่ม / องค์กรชุมชนจะต้องประกอบด้วย สมาชิกของกลุ่มตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป (Plurality of Individuals) มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน (Common goal) มีการปะทะสังสรรค์ (Interaction) ระหว่างสมาชิก มีความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม และมีการปฏิบัติในบทบาทหน้าที่เป็นอันเดียว (Common role)

ประเภทของกลุ่ม / องค์การชุมชน

ประเภทของกลุ่มจะแบ่งออกเป็นกี่ประเภะนั้นย่อมขึ้นอยู่กับว่าได้ยึดอะไรเป็นเกณฑ์ในการแบ่ง สุนทร พุนเียด (2533 : 14 – 19) ได้แบ่งกลุ่มออกได้เป็น 2 ประเภท คือ

การแบ่งกลุ่มโดยพิจารณาความสัมพันธ์ของสมาชิกในกลุ่ม กลุ่มปฐมภูมิ (Primary Group) หมายถึง กลุ่มที่มีความสนิทสนมมีความเป็นส่วนตัวและความสัมพันธ์เฉพาะหน้า ตัวอย่างของกลุ่มปฐมภูมิ เช่น กลุ่มเพื่อน กลุ่มครอบครัว กลุ่มเพื่อนบ้าน กลุ่มแบบนี้เป็นกลุ่มขนาดเล็กมีสมาชิกไม่มาก รู้จักกันดี และมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดระหว่างสมาชิกภายในกลุ่มสมาชิกมีความสนใจกันเป็นส่วนตัว มีประสบการณ์ มีความคาดหวัง มีแผนการและการแก้ปัญหาาร่วมกัน การสนองตอบความต้องการทางจิตใจและอารมณ์เป็นหลัก

กลุ่มทุติยภูมิ (Secondary Group) หมายถึง กลุ่มที่สมาชิกมีความสัมพันธ์กันน้อย ไม่สนิทสนม รวมกันอยู่ได้เนื่องจากมีผลประโยชน์ เป็นเครื่องเหนี่ยวรั้ง การติดต่อสัมพันธ์กันมักจะเป็นทางการเป็นการติดต่อที่เป็นไปตามระเบียบกฎเกณฑ์ที่กำหนดไว้ จำนวนสมาชิกมีมาก สถานภาพและบทบาทแตกต่างกัน ตัวอย่างของกลุ่มทุติยภูมิ เช่น กลุ่มพรรคการเมือง สมาคม ข้าราชการ กลุ่มวิชาชีพ กลุ่มทางศาสนา การแบ่งกลุ่มโดยแบ่งตามลักษณะหรือคุณสมบัติเฉพาะของกลุ่ม ซึ่งแบ่งออกได้ ดังนี้ คือกลุ่มพวกเรา – พวกเขา ซึ่งพิจารณาตามลักษณะหรือคุณสมบัติต่างๆ ที่แสดงว่าเป็นพวกเดียวกันหรือต่างพวกกัน กลุ่มลักษณะนี้จะใช้หลักความสัมพันธ์ทางสังคมขั้นพื้นฐาน 2 ประการ คือ สมาชิกในกลุ่มจะจัดว่าใครเป็นพวกเดียวกับเขาหรือไม่ใช่พวกเดียวกัน และในกรณีถ้ามีการคุมคามขู่เข็ญไม่ว่าจะเป็นจริงหรือไม่ก็ตามจากพวกอื่นจะทำให้ภายในกลุ่มมีการรวมตัวกันต่อต้านกับกลุ่มที่ตนคิดว่าเป็นปฏิปักษ์กับกลุ่มตน กลุ่มชนส่วนใหญ่ – กลุ่มคนส่วนน้อย กลุ่มนี้พิจารณาตามลักษณะคุณสมบัติต่างๆ เป็นหลักโดยเฉพาะหรือคุณสมบัติทางวัฒนธรรมที่แสดงว่าเป็นกลุ่มชนส่วนใหญ่หรือเป็นของกลุ่มคนส่วนน้อย เช่น ภาษา ศาสนา การแต่งกาย ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ ถ้าลักษณะคุณสมบัติทาง วัฒนธรรมหลัก ซึ่งจะได้รับการปฏิบัติจากบุคคลทั่วไปในสังคมแห่งนั้นก็เรียกกลุ่มบุคคลในสังคมแห่งนั้นว่า กลุ่มชนส่วนใหญ่ แต่ในทางตรงกันข้ามผู้ที่เข้ามาอยู่อาศัยหรืออพยพเข้ามาใหม่และจะมีสิทธิ เสรีภาพน้อยกว่าพลเมืองของรัฐมีวัฒนธรรมสำหรับประพฤติปฏิบัติเฉพาะกลุ่มของตนที่แตกต่างไปจากวัฒนธรรมของกลุ่มคนส่วนใหญ่เป็นกลุ่มคนส่วนน้อย กลุ่มสมัครใจ – กลุ่มไม่สมัครใจ โดยพิจารณาในด้านของความสมัครใจและไม่สมัครใจในการเข้าเป็นสมาชิกของกลุ่ม กลุ่มสมัครใจ คือ บุคคลที่เข้ามาเป็นสมาชิกกลุ่มโดยสมัครใจไม่มีการบังคับคือจะเป็นสมาชิกหรือไม่เป็นก็ได้ และเมื่อเข้าเป็นสมาชิกกลุ่มแล้ว อาจจะออกจากกลุ่มได้เช่นกัน เช่น กลุ่มอาสาสมัคร กลุ่มสหกรณ์ออมทรัพย์ กลุ่มยูวเกษตรกร กลุ่มแม่บ้าน บางครั้งจึงเรียกกลุ่มแบบนี้ว่า กลุ่มแบบ

มีทางเลือก กลุ่มไม่สมัครใจ จะมีลักษณะและคุณสมบัติ คือ บุคคลจะไม่มีทางเลือกแม้ว่าจะไม่เต็มใจหรือไม่พอใจก็จำเป็นต้องเข้าเป็นสมาชิกของกลุ่มและเมื่อเข้าเป็นสมาชิกแล้วก็เป็นตลอดไปตลอดชีวิต จะออกจากการเป็นสมาชิกภาพไม่ได้ กลุ่มแบบนี้จึงเรียกว่า กลุ่มไม่มีทางเลือก กลุ่มระดับเดียวกัน – กลุ่มหลายระดับ กลุ่มคูนีพิจารณาจากลักษณะหรือคุณสมบัติแห่งการเข้าเป็นสมาชิกและประเภทของสมาชิกเป็นสำคัญ กลุ่มระดับเดียวกัน บุคคลที่เข้าเป็นสมาชิกจะเป็นบุคคลประเภทเดียวกันหรือพวกเดียวกัน อาจจะในด้าน อายุ อาชีพ หรือยศ กลุ่มแบบนี้ เช่น กลุ่มเกษตรกร กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มข้าราชการ สมาคมพ่อค้า กลุ่มนายทหาร กลุ่มหลายระดับ ผู้ที่เข้ามาเป็นสมาชิกจะมีลักษณะหรือคุณสมบัติต่างๆ กันและผู้ที่ป็นสมาชิกในกลุ่มนี้มาจากบุคคลหลายๆ ประเภท ซึ่งแตกต่างกัน เช่น อาชีพ การศึกษา ยศ เพศ อายุ ต่างกันออกไป ได้แก่กลุ่มที่มีขนาดใหญ่ เช่น พรรคการเมือง องค์การสหประชาชาติ กลุ่มชั่วคราว – กลุ่มถาวร กลุ่มคูนีพิจารณาโดยยี่ดะยะเวลาแห่งการรวมกลุ่มเป็นสำคัญ กลุ่มชั่วคราว เป็นกลุ่มที่เกิดขึ้นจากการที่บุคคลมารวมกันเพื่อวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่ง หรือจุดสนใจเรื่องใดเรื่องหนึ่งมารวมกัน เมื่อได้ทำกิจกรรมบรรลุวัตถุประสงค์แล้วหรือเลิกสนใจแล้วกลุ่มนี้ก็สลายตัวไป เช่น กลุ่มผู้ชน ผู้ฟัง กลุ่มผู้ประท้วง กลุ่มถาวร กลุ่มแบบนี้เกิดขึ้นจากการที่บุคคลรวมกันเป็นสมาชิกกลุ่มเพื่อวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่งเป็นเวลานานๆ จนมีลักษณะเป็นการถาวร นอกจากนี้จะมีลักษณะทางสังคมและลักษณะทางการ การจัดกลุ่มหรือองค์กรเห็นได้อย่างชัดเจน เช่น ครอบครัว องค์การธุรกิจ หรือหน่วยงานของรัฐ

สมพันธ์ เตชะอธิก (ม.ป.ป. : 67) ได้แบ่งประเภทของกลุ่ม / องค์กรชุมชนเป็น 2 ประเภท คือ ประเภทที่ 1 องค์กรชุมชนแบบทางการ ได้แก่ องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) คณะกรรมการหมู่บ้าน (กม.) สหกรณ์การเกษตร กลุ่มเกษตรกร มูลนิธิสมาคม ซึ่งมีลักษณะที่รัฐลงไปจัดตั้งและมีการจดทะเบียนกับภาครัฐ มีกฎหมาย กฎระเบียบรองรับและได้รับการสนับสนุนงบประมาณและการดำเนินกิจกรรมจากภาครัฐ ประเภทที่ 2 องค์กรชุมชนแบบไม่เป็นทางการ ได้แก่ องค์กรที่ชื่อขึ้นต้นต่างๆ เช่น สมัชชา กลุ่ม คณะกรรมการ คณะทำงาน ชมรม เป็นการรวมตัวกันเองหรือมีองค์กรพัฒนาเอกชน (อพช.) เข้าไปร่วมจัดตั้ง มีกฎระเบียบที่สร้างขึ้นเองส่วนใหญ่ไม่ได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ ในขณะที่ บัณฑิต อ่อนดำ (2533 : 88 – 90) ได้จัดแบ่งประเภทของกลุ่มจากประสบการณ์ของโครงการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในงานพัฒนาเป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ กลุ่มที่มีโครงสร้างแบบง่าย ๆ และกลุ่มที่มีโครงสร้างแบบซับซ้อน กลุ่มที่มีโครงสร้างแบบง่าย ๆ กลุ่มกิจกรรมประเภทนี้จะมีประธานและรองประธาน หรือหัวหน้ากลุ่มกับรองหัวหน้ากลุ่ม สมาชิกกลุ่มทุกคน จะร่วมกันคิดร่วมกันวางแผนกิจกรรมและร่วมกันทำกิจกรรมบางอย่างของกลุ่ม ลักษณะของกลุ่ม คือ 1) สมาชิกมีทรัพย์สินและงานของตนเองส่วนหนึ่ง แต่มีกิจกรรมทำร่วมกันเป็นกลุ่มอีกส่วนหนึ่ง 2) สมาชิกเป็นเจ้าของทรัพย์สินร่วมกันและทำกิจกรรมร่วมกันกลุ่มที่มีโครงสร้างซับซ้อน กลุ่มกิจกรรมประเภทนี้ จะเป็นกลุ่มที่มีรูปแบบโครงสร้างอยู่แล้ว กล่าวคือ เป็นกลุ่มที่มีกฎเกณฑ์ วัตถุประสงค์ คณะกรรมการ และกิจกรรม รวมทั้งบทบาทหน้าที่ของสมาชิก และบทบาทหน้าที่

ของคณะกรรมการฝ่ายต่างๆ ซึ่งมีหลายฝ่าย เช่น กลุ่มเกษตรกรรายย่อยมีความต้องการแก้ไขปัญหาบางประการ เช่น ปัญหาขาดแคลนข้าว จึงมีการจัดตั้งธนาคารข้าวขึ้น และมีความต้องการการออมทรัพย์เพื่อการลงทุนบางอย่าง จึงตั้งกลุ่มออมทรัพย์ขึ้น ในกรณีที่กลุ่มมีโครงสร้างซับซ้อน ชัดเจน กลุ่มสามารถทำกิจกรรมบางอย่างตามโครงสร้างได้ แต่จะต้องได้รับการพัฒนาต่อไป ทั้งในด้านบทบาทหน้าที่ของกรรมการแต่ละฝ่าย เช่น ได้รับการอบรมเพิ่มเติมเกี่ยวกับความรู้ทางกลุ่มแล้วสามารถจะไปกระตุ้นให้พัฒนากลุ่มได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

จากการศึกษาประเภทของกลุ่ม / องค์กรชุมชน สามารถสรุปได้ว่า ประเภทของกลุ่ม / องค์กรชุมชน ในการทำงานพัฒนาหรือเสริมสร้างการรวมกลุ่มนั้นจำเป็นต้องวิเคราะห์ถึงประเภทของกลุ่มเพื่อช่วยให้เข้าใจในที่มาและลักษณะของกลุ่ม ซึ่งในการทำงานด้วยระบบกลุ่ม คือ การนำเอาบุคคลในชุมชนให้เข้ามารวมกันเป็นกลุ่ม อันทำให้เกิดพลังความสามารถ เพราะกลุ่มมีอิทธิพลเหนือบุคคล ถ้าหากกลุ่มมีความเข้มแข็ง ก็จะสามารถสร้างผลประโยชน์ร่วมกันในการพัฒนาชุมชน ประเภทของกลุ่ม / องค์กรชุมชนที่เหมาะสมและมีความสำคัญต่อการพัฒนา ก็คือ ประเภทของกลุ่มที่เกิดขึ้นจากการรวมตัวของบุคคลในชุมชนที่ไม่เป็นทางการ เช่น กลุ่มเพื่อน กลุ่มครอบครัว กลุ่มเพื่อนบ้าน

ทฤษฎีเกี่ยวกับกลุ่ม

ทฤษฎีสถาน (Field Theory) ของ Kurt Lewin (อ้างถึง พะยอม วงศ์สารศรี 2531 : 125) ซึ่งมีแนวคิดพอสรุปได้ดังนี้ พฤติกรรม เป็นผลมาจากพลังความสัมพันธ์ของสมาชิกในกลุ่มโครงสร้างของกลุ่มเกิดจากการรวมกลุ่มของบุคคลที่มีลักษณะแตกต่างกันการรวมกลุ่มแต่ละครั้งจะต้องมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในกลุ่มโดยเป็นปฏิสัมพันธ์ในรูปการกระทำ ความรู้สึก และความคิดองค์ประกอบต่างๆ ในการรวมกลุ่มแต่ละครั้งจะก่อให้เกิดโครงสร้างของกลุ่มที่มีลักษณะแตกต่างกันออกไปตามลักษณะของสมาชิกกลุ่ม สมาชิกในกลุ่มจะมีการปรับตัวเข้าหากันพยายามช่วยกันทำงาน การที่บุคคลพยายามปรับบุคลิกภาพของตนที่มีความแตกต่างกันนี้ จะก่อให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทำให้เกิดพลังหรือแรงผลักดันของกลุ่มให้เป็นไปด้วยดีทฤษฎีเกี่ยวกับสังคมและพฤติกรรมของมนุษย์

Weber.n.d. (อ้างถึง ศิริลักษณ์ สุภานันท์ 2540 : 26) ได้ศึกษาเรื่องการกระทำของมนุษย์ (Human Action) โดยให้คำจำกัดความของการกระทำว่า เป็นพฤติกรรมทั้งที่เปิดเผยและลึกลับ ซึ่งบุคคลผู้กำหนดให้มีความหมายส่วนตัวและการกระทำทางสังคม นั้นมี 4 ชั้น คือ

ขั้นที่ 1 การกระทำที่มีเหตุผล เป็นการกระทำที่ใช้วิธีการที่เหมาะสมในอันที่บรรลุถึงจุดมุ่งหมายที่เลือกไว้อย่างมีเหตุผล การกระทำดังกล่าวมุ่งไปในด้านการเมือง เศรษฐกิจและสังคม

ขั้นที่ 2 การกระทำที่เกี่ยวกับค่านิยม เป็นการกระทำที่ใช้วิธีการที่เหมาะสม เช่นการกระทำเพื่อจะทำให้ค่านิยมสูงสุดในชีวิตมีความสมบูรณ์พร้อมการกระทำเช่นนี้มุ่งไปในด้านจริยธรรม ศาสนา และทางศีลธรรมเพื่อการดำรงไว้ซึ่งความเป็นระเบียบในชีวิตทางสังคม

ขั้นที่ 3 การกระทำตามประเพณี เป็นการกระทำที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลงโดยยึดเอาแบบอย่างที่ทำกันมาตั้งแต่อดีตเป็นหลัก ในพฤติกรรมกรกระทำตามประเพณีไม่คำนึงถึงเหตุผล

ขั้นที่ 4 การกระทำที่แฝงด้วยเสน่ห์หา เป็นการกระทำที่คำนึงถึงอารมณ์และความผูกพันทางจิตระหว่างผู้กระทำกับวัตถุที่เป็นจุดมุ่งหมายของการกระทำ การกระทำเช่นนี้ไม่คำนึงถึงเหตุผลอื่นใดทั้งสิ้น นอกจากเรื่องส่วนตัว

ส่วน Parsons (อ้างถึง จีรพรรณ กาญจนจิตรา 2530 : 5 – 16) อธิบายถึงการกระทำของมนุษย์ในลักษณะที่สามารถไปปรับใช้กับสังคมต่างๆ ไป โดยกล่าวว่า การกระทำใดๆ ของมนุษย์จะขึ้นอยู่กับปัจจัย 3 ประการ ได้แก่

ประการที่ 1 บุคลิกภาพของแต่ละบุคคล

ประการที่ 2 ระบบสังคมที่บุคคลนั้นเป็นสมาชิกอยู่

ประการที่ 3 วัฒนธรรมในสังคมที่บุคคลนั้นเป็นสมาชิกอยู่โดยวัฒนธรรมนี้จะเป็นตัวกำหนดเกี่ยวกับความคิดหรือความเชื่อ ความสนใจ และระบบค่านิยมของบุคคล ซึ่งปัจจัยทั้ง 3 ประการนี้มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันสามารถผลักดันให้เกิดการกระทำของบุคคลขึ้นมาได้

จากแนวคิดทฤษฎีดังกล่าวสามารถสรุปได้ว่า การที่บุคคลมารวมกลุ่มกันต้องมีการจัดโครงสร้างของกลุ่มโดยมีการกำหนดบทบาทหน้าที่เพื่อการกระทำต่อกัน บุคคลภายในกลุ่มต้องมีการปรับตัวในส่วนของพฤติกรรมที่แสดงออกมาต้องให้เกิดความสัมพันธ์กันภายในกลุ่ม เพื่อสามารถร่วมกันดำเนินงาน กิจกรรมต่างๆ เพื่อนำไปสู่เป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ของกลุ่มตามที่กลุ่มต้องการ

4.กระบวนการ AIC

AIC (Appreciation Influence Control) เป็นกระบวนการหรือเทคนิคการประชุมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อนำไปสู่การพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืน

กระบวนการ AIC ได้พัฒนาตามแนวคิดของสถาบันบันเอกชนชื่อ Organization for Development : an International Institute (ODII) ตั้งขึ้นโดย Ms. Turid Sato and Dr.William E.Smith เป็นกระบวนการที่มีศักยภาพในการสร้างพลังและกระตุ้นการยอมรับของชาวบ้านให้ร่วมพัฒนาชุมชนและสามารถนำมาประยุกต์สำหรับการประชุมระดมความคิดของสมาชิกในชุมชนบนพื้นฐานแห่งความเสมอภาค ความรัก เป็นกระบวนการที่นำเอาคนมาเป็นศูนย์กลางในการพัฒนา (อร์พินท์ สฟโชคชัย 2538 : 13)

ธนพรรณ ธาณี (2540 : 91) กล่าวว่า กระบวนการ AIC สามารถนำมาประยุกต์ให้เหมาะสมสำหรับการวางแผนพัฒนาหมู่บ้านและการกำหนดแผนปฏิบัติและยังสามารถใช้เป็นเครื่องมือในการระดมความคิดเห็นและขั้นตอนที่จะรวมความคิดและความต้องการไว้ในแผนได้ เทคนิค AIC เป็นวิธีการประชุมระดมความคิดที่เปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมประชุมสามารถระดมความคิดได้มีส่วนร่วมอย่างเป็นประชาธิปไตย มีการแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ ข้อมูลข่าวสาร ซึ่งทำให้เข้าใจถึงสภาพปัญหา ข้อจำกัด ความต้องการ และศักยภาพของผู้ที่ระดมความคิดทุกคน

ส่วน โสภณ สุวรรณะ (2541 : 118) ได้ให้ความหมายของกระบวนการ AIC ในเชิงปฏิบัติการไว้ดังนี้

A : Appreciation หมายถึง การสร้างความเข้าใจระหว่างชาวบ้านด้วยกัน

I : Influence หมายถึง การสร้างข้อตกลงร่วมกันระหว่างชาวบ้านด้วยกัน

C : Control หมายถึง การสร้างแผนปฏิบัติการร่วมกันระหว่างชาวบ้านด้วยกันและให้ความหมาย AIC ว่าเป็นกระบวนการที่กระตุ้นให้ชาวบ้านทุกหมู่เหล่า มีส่วนร่วมในการตัดสินใจวางแผนพัฒนาหมู่บ้านของตนอย่างแท้จริง

ในขณะที่ รัตนะ บัวสนธิ์ (2543 : 18 – 19) ได้ให้ความหมายของ AIC ไว้ว่า

A มาจาก Appreciation หมายถึง รับรู้ เห็นคุณค่า เข้าใจ สนใจและชื่นชมยกย่อง

A : Appreciation คือ การทำให้ทุกคนให้การยอมรับและชื่นชม (appreciate) คนอื่นโดยไม่รู้สึกหรือแสดงการต่อต้านหรือวิพากษ์วิจารณ์

ในกระบวนการขั้นนี้ทุกคนจะมีโอกาสแสดงออกอย่างทัดเทียมกันด้วยภาพ ข้อเขียน และคำพูดว่าเขาเห็นสถานการณ์ในปัจจุบันเป็นอย่างไร และอยากจะเห็นความสำเร็จในอนาคตเป็นอย่างไร ซึ่งจะทำให้ทุกคนได้มีโอกาสใช้ข้อเท็จจริง เหตุผล และความรู้สึกตลอดจนการแสดงออกในลักษณะต่างๆ ตามที่เป็นจริง เมื่อทุกคนแสดงออกโดยได้รับการยอมรับจากคนอื่น ๆ จะทำให้ทุกคนมีความรู้สึกที่ดี มีความสุข อดทนและเกิดพลังร่วมขึ้นในระหว่างคนที่มาประชุมด้วยกัน

I มาจาก Influence หมายถึง ปฏิสัมพันธ์ การส่งผลกระทบ

I : Influence คือ การใช้ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ที่แต่ละคนมีอยู่มาช่วยกันกำหนดวิธีการสำคัญ หรือ “ ยุทธศาสตร์ ” (Strategy) ที่จะทำให้บรรลุ “ วิสัยทัศน์ร่วม ” (Shared Vision) หรือ “ อุดมการณ์ร่วม ” (Shared Ideal) ของกลุ่ม (ที่มาประชุม) ได้อย่างดีที่สุด

ในขั้นนี้ทุกคนยังมีโอกาสทัดเทียมกันที่จะให้ข้อคิดเห็นว่าวิธีการสำคัญที่จะทำให้บรรลุ “ วิสัยทัศน์ร่วม ” หรือ “ อุดมการณ์ร่วม ” นั้นประกอบด้วยอะไรบ้าง

เมื่อทุกคนได้แสดงความคิดเห็นแล้วจะนำ “ วิธีการ ” ที่เสนอแนะทั้งหมดมาจัดหมวดหมู่แยกแยะและพิจารณาร่วมกัน จนกระทั่งได้ “ วิธีการสำคัญ ” ที่กลุ่มเห็นพ้องต้องกันว่าจะนำไปสู่ความสำเร็จตามที่กลุ่มต้องการ

C มาจาก Control หมายถึง การจัดการ การควบคุม

C : Control คือ การนำ “ วิธีการสำคัญ ” มากำหนดเป็น “ แผนปฏิบัติการหรือแผนดำเนินงาน ” (Action Plan) อย่างละเอียดว่าทำอะไร มีหลักการและเหตุผลอย่างไรมีเป้าหมายอย่างไรใครรับผิดชอบเป็นหลัก ใครต้องให้ความร่วมมือ จะต้องใช้งบประมาณค่าใช้จ่ายเท่าไร จากแหล่งใด จะมีรายได้จากการดำเนินการดังกล่าวหรือไม่ ถ้ามีงบประมาณเท่าไร และรายละเอียดอื่นๆ ตามที่เห็นว่าควรระบุไว้อาจสรุปได้ว่าแผนปฏิบัติการหรือแผนดำเนินงานควรประกอบด้วย

1. โครงการ (มาตรการ) (ทำอะไร)

2. หลักการและเหตุผล (ทำไมต้องทำ)
3. เป้าหมายหรือผลที่มุ่งหวัง (ทำเพื่อให้ได้ผลอะไร)
4. วิธีการดำเนินการ (ทำอะไร)
5. กำหนดเวลา (ทำเมื่อใด)
6. ค่าใช้จ่ายและแหล่งเงิน (จะใช้เงินเท่าไร เอามาจากไหน)
7. ประมาณการรายรับ (ถ้ามี) (จะมีรายรับด้วยหรือไม่ คาดว่าจะได้เท่าไร)
8. ผู้รับผิดชอบ (ใครเป็นผู้รับผิดชอบ ดูแลแต่ละกิจกรรม)
9. ผู้ให้ความร่วมมือ (ใครจะต้องเข้ามาให้ความร่วมมือ)
10. อื่นๆ (มีประเด็นอื่นๆ ที่ควรจะนำมาพิจารณาเพิ่มเติม)

โสภณ สุวรรณะ ได้ให้ความหมายของกระบวนการ AIC ในเชิงปฏิบัติการ ซึ่งสอดคล้องกับ เณลียว บุรีภักดีและคนอื่นๆ (2545 : 130 – 132) ที่ได้เสนอแนวทางของกระบวนการ AIC ที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการวางแผน การพัฒนาการสร้างความเข้มแข็ง การสร้างความร่วมมือในการแก้ปัญหาความขัดแย้งไว้ 3 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การสร้างความรู้ (Appreciation) เป็นขั้นตอนการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์โดยการทำให้ทุกคนให้การยอมรับและชื่นชมคนอื่นโดยไม่รู้สึกรังเกียจหรือแสดงการต่อต้าน วิพากษ์วิจารณ์เป็นการเปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมประชุมทุกคนแสดงความคิดเห็นและรับฟัง หาข้อสรุปร่วมกันอย่างเป็นประชาธิปไตย โดยแบ่งเป็น 2 ช่วง คือ 1) การวิเคราะห์สถานการณ์ของหมู่บ้านในปัจจุบัน 2) การกำหนดอนาคตของหมู่บ้านว่าต้องการให้เกิดการพัฒนาในทิศทางใด

ขั้นตอนที่ 2 การสร้างแนวทางการพัฒนา (Influence) เป็นขั้นตอนการใช้ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ที่แต่ละคนมีอยู่มาช่วยกันกำหนดวิธีการสำคัญหรือยุทธศาสตร์ที่จะทำให้บรรลุวิสัยทัศน์ร่วมหรืออุดมการณ์ของกลุ่มได้อย่างดีที่สุดในขั้นตอนนี้ทุกคนมีโอกาสทัดเทียมกันที่จะให้ข้อคิดเห็นว่า วิธีการสำคัญที่จะทำให้บรรลุวิสัยทัศน์ร่วม ดังนั้นในขั้นตอนนี้ เป็นการหาแนวทางในการพัฒนาหมู่บ้านและหาเหตุผลเพื่อจัดลำดับความสำคัญตามความเห็นของผู้เข้าร่วมประชุมแบ่งเป็น 2 ช่วง คือ 1) การคิดโครงการที่จะให้บรรลุวัตถุประสงค์ 2) การจัดลำดับความสำคัญของโครงการ โดยแยกเป็น 3 ประเภท คือ

1. กิจกรรม / โครงการที่ชาวบ้านทำตัวเอง
2. กิจกรรม / โครงการที่ชาวบ้านทำตัวเองบางส่วนโดยร่วมมือกับภายนอกทั้ง

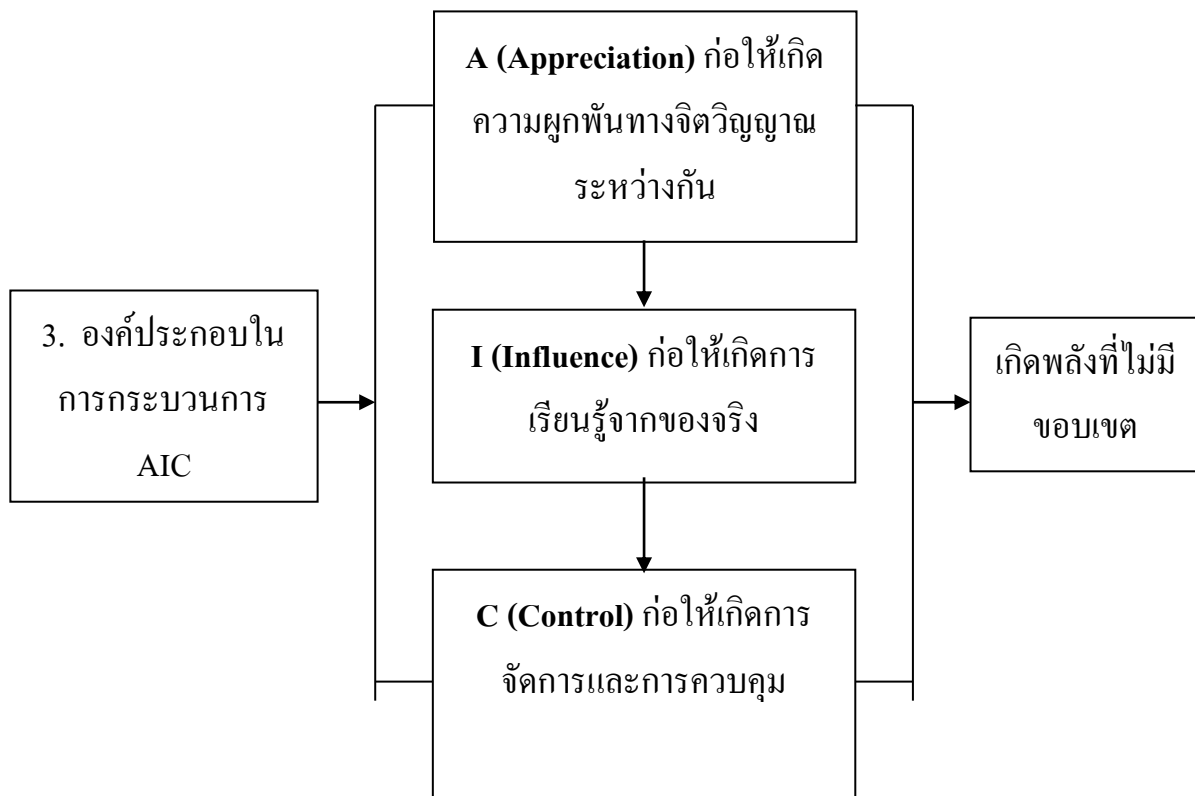
ความรู้ ทรัพยากร การจัดการ

3. กิจกรรม / โครงการที่สามารถขอจากภาครัฐ

ขั้นตอนที่ 3 การสร้างแนวปฏิบัติ (Control) คือ การนำวิธีการสำคัญมากำหนดเป็นแผนปฏิบัติอย่างละเอียดว่า ทำอะไร มีหลักการและเหตุผลอย่างไร มีเป้าหมายอย่างไร ใครรับผิดชอบเป็นหลัก ใครต้องให้ความร่วมมือ จะต้องใช้งบประมาณค่าใช้จ่ายเท่าไร จากแหล่งใดจะมีรายได้จากการ

ดำเนินการหรือไม่ ถ้ามีจะประมาณเท่าไร และรายละเอียดอื่นๆ ตามที่ระบุไว้แบ่งเป็น 2 ช่วง คือ 1) การแบ่งกลุ่มรับผิดชอบ 2) การตกลงรายละเอียดในการดำเนินงาน

กล่าวได้ว่า กระบวนการ AIC เป็นกระบวนการที่ระดมความคิดเห็นของประชาชนในชุมชนเพื่อช่วยกันวางแผนการพัฒนาชุมชน สามารถกระตุ้นการยอมรับของประชาชนให้มีส่วนร่วมในการคิด วางแผน เพื่อปฏิบัติงานการพัฒนาของประชาชน ก่อให้เกิดความผูกพันทางจิตวิญญาณระหว่างกัน (A) การเรียนรู้จากของจริง (I) การจัดการและการควบคุมเพื่อให้การปฏิบัติงานพัฒนา (C) สำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพ ดังแสดงในแผนภาพที่ 2.1

แผนภาพที่ 2.1 แสดงผลของ AIC
ที่มา : ประเวศ วะสี (2539 : 29)

จากการศึกษากระบวนการ AIC สามารถสรุปได้ว่ากระบวนการ AIC เป็นกระบวนการที่มีศักยภาพ สามารถนำมาประยุกต์ใช้ เพื่อสร้างพลังในการระดมความคิดเห็นของประชาชนในชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้ประชาชนสามารถเข้ามามีส่วนร่วมกันพัฒนาชุมชน โดยมีการช่วยเหลือกัน มีการ

กำหนดทิศทางในการพัฒนาร่วมกัน ด้วยวิธีการสร้างความรู้ร่วมกัน การสร้างแนวทางการพัฒนาร่วมกัน ตลอดจนการกำหนดแนวทางปฏิบัติร่วมกันซึ่งเกิดจากความร่วมมือและเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนเอง เป็นกระบวนการที่ทำให้ประชาชนเกิดการเรียนรู้ สามารถปฏิบัติงานได้จริงซึ่งส่งผลให้เกิดการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืนต่อไป

5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้ศึกษาได้ศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาครั้งนี้ ทั้งในส่วนของยุทธศาสตร์การพัฒนาตามแนวทางชุมชนพึ่งตนเอง การพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชน การศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในด้านต่างๆ ดังจะนำเสนอเชิงสังเคราะห์งานวิจัย ดังนี้

ไพโรจน์ ภัทธรรากุล (2545 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่อง ยุทธศาสตร์การพัฒนาชาติตามแนวทางชุมชนพึ่งตนเองแบบยั่งยืน : กรอบนโยบายและตัวแบบการจัดการ พบว่า ความสำคัญในแนวทางชุมชนพึ่งตนเอง เนื่องจากยุทธศาสตร์ที่ผ่านมาที่มุ่งความเจริญเติบโตด้านเศรษฐกิจเป็นหลักมิใช่หนทางที่มีประสิทธิผลที่จะนำไปสู่การพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืนได้ วัตถุประสงค์หลักของการศึกษาเพื่อเสนอกรอบนโยบายและตัวแบบการจัดการชุมชนพึ่งตนเอง ซึ่งในการศึกษามุ่งสำรวจแนวคิดของการพัฒนาแบบยั่งยืน แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนพึ่งตนเอง และตัวแบบการจัดการในการศึกษาวิจัยอาศัยแนวทางวิจัยเชิงคุณภาพและใช้เทคนิคหลายด้าน รวมถึงการสำรวจเอกสารการสัมภาษณ์ระดับลึกปราชญ์ท้องถิ่น ผู้นำชุมชนและผู้มีบทบาทสำคัญในชุมชน การทำกลุ่มสนทนาแกนนำชุมชน การศึกษาและดูงานชุมชนเป้าหมายที่ศึกษาที่มีศักยภาพในการพึ่งตนเอง ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนที่ศึกษาในอดีตมีความสามารถพึ่งตนเองได้โดยอาศัยปัจจัยพื้นฐานทั้งในด้านทรัพยากรธรรมชาติ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณี ซึ่งช่วยให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง นอกจากนี้ นโยบายการพัฒนาของรัฐที่ผ่านมาและทิศทางการพัฒนาเศรษฐกิจกระแสหลักส่งผลให้ชุมชนมีความยากลำบากในการปรับตัวในสภาพแวดล้อมปัจจุบัน การจะกลับมาพึ่งตนเองได้หรือไม่ขึ้นขึ้นกับขีดความสามารถในการจัดการของชุมชนเองและการจัดการระบบความสัมพันธ์ในเชิงอำนาจใหม่ระหว่างชุมชนกับภายนอก ในขณะที่ ผกาวดี สุพรรณจิตนาวา

(2545 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่องการพัฒนาแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารการพัฒนางานสาธารณสุขมูลฐานโดยใช้เทคนิคเดลฟาย

ผลการศึกษา พบว่า มีความคิดเห็นที่สอดคล้องกันในลักษณะของหมู่บ้านพึ่งตนเองที่ต้องเป็นหมู่บ้านพึ่งตนเองในทุกด้าน มีสิ่งแวดล้อมที่ ธรรมชาติสมบูรณ์คนในชุมชนสามารถอยู่ร่วมใช้ประโยชน์และพึ่งพาธรรมชาติ ทำให้คนในชุมชนมีสภาพร่างกาย จิตใจ เข้มแข็ง นอกจากนี้หมู่บ้านพึ่งตนเองด้านสุขภาพต้องมีวิถีชีวิต วัฒนธรรม ความเชื่อและภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งสามารถถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งสู่อีกคนหนึ่ง พร้อมทั้งมีความรู้ด้านสุขภาพที่จะพัฒนา ดูแลตนเองและสมาชิกครอบครัวได้ การบริหารการจัดการด้านการพัฒนาในหมู่บ้านต้องดำเนินการภายใต้ความร่วมมืออย่างมีจิตสำนึกในการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาของคนในหมู่บ้าน ต้องดำเนินการภายใต้ความร่วมมืออย่างมีจิตสำนึกในการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาของคนใน

หมู่บ้าน มีผู้นำการพัฒนาที่มีศักยภาพและมีพลังผลักดันการพัฒนาได้และต้องมีการประสานเป็นเครือข่าย การพัฒนากับท้องถิ่นอื่นๆ

กระบวนการบริหารการพัฒนาที่จะมุ่งสู่การพึ่งตนเองด้านสุขภาพนั้นมี 7 ขั้นตอน คือ การกำหนดประเด็นปัญหาการแก้ไข / การพัฒนา การคัดเลือกผู้แทน / ผู้นำการพัฒนา การประเมินศักยภาพและเพิ่มส่วนขาดให้ชุมชน การปรับแนวความคิด ทศนคติและสร้างความตระหนักในชุมชน การสร้างการรวมกลุ่มและองค์กรชาวบ้าน การกำหนดบทบาท การกิจและมอบหมายงานการติดตามการปฏิบัติงาน โดยมีกลุ่มบุคคลทุกคนในชุมชนที่ควรเข้ามีส่วนร่วมไม่ว่าจะเป็นผู้นำเยาวชน แม่บ้าน ตัวแทนครัวเรือน ผู้ได้รับผลกระทบ หรือเป็นบุคคลที่พร้อมที่จะเข้าร่วมการพัฒนาภายใต้การปรับบทบาทเป็นผู้สนับสนุนชุมชนของภาครัฐและเอกชน ซึ่งเข้าร่วมกับชุมชนเมื่อได้รับการร้องขอในการเข้าร่วมของคนในชุมชนนั้น ควรเกิดจากความสนใจในการพัฒนาการต้องการแก้ปัญหาทั้งที่มีผลไม่มีผลกระทบกับตนเอง ซึ่งต้องเป็นการเข้าร่วมพบปะพูดคุย ปรึกษาหารือในเวทีประชาคมของหมู่บ้าน เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยน เรียนรู้และได้มีโอกาสแสดงความคิดเห็น ตัดสินใจในการพัฒนาหมู่บ้านโดยรวม โดยต้องให้ความสม่ำเสมอในการเข้าร่วมตามโอกาสเอื้ออำนวยหรือตลอดระยะเวลาการพัฒนา สอดคล้องกับ ภคชนก เอี่ยมเศรษฐี (2544 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่องรูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่นในแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ : กรณีศึกษาสวนหินผางาม ตำบลปวงพุ กิ่งอำเภอหนองหิน จังหวัดเลย

ผลการศึกษา พบว่า 1) รูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยว ซึ่งประชาชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการแบ่งเขตพื้นที่ใช้สอยภายในแหล่งท่องเที่ยวมากที่สุด โดยมีส่วนร่วมในลักษณะต่างๆ เรียงลำดับจากมากไปหาน้อย คือ การมีส่วนร่วมรับผลประโยชน์จากการแบ่งเขตพื้นที่ใช้สอยภายในแหล่งท่องเที่ยว การมีส่วนร่วมปฏิบัติมีส่วนร่วมประเมินผลและมีส่วนร่วมคิดและตัดสินใจจากการใช้สูตรธรรมชาติมาปรับปรุงเป็นสิ่งอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยว 2) รูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่นในการให้ความรู้และสร้างจิตสำนึกแก่นักท่องเที่ยว ซึ่งประชาชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการเข้ารับการอบรมสัมมนามากที่สุด โดยมีส่วนร่วมในลักษณะต่างๆ เรียงลำดับจากมากไปหาน้อย คือ การมีส่วนร่วมรับผลประโยชน์ การมีส่วนร่วมปฏิบัติ การมีส่วนร่วมประเมินผลและการมีส่วนร่วมในการคิดและตัดสินใจจากการให้ความรู้เบื้องต้นแก่นักท่องเที่ยว 3) รูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่นในการลงทุนต่างๆ ในแหล่งท่องเที่ยวซึ่งประชาชนท้องถิ่นเข้าร่วมลงทุนภายในแหล่งท่องเที่ยวมากที่สุด โดยมีส่วนร่วมลักษณะต่างๆ จากมากไปหาน้อย คือ การมีส่วนร่วมปฏิบัติการมีส่วนร่วมรับผลประโยชน์ การมีส่วนร่วมประเมินผลและการมีส่วนร่วมคิดและตัดสินใจในการลงทุนเพื่อประกอบกิจกรรมต่างๆ ในแหล่งท่องเที่ยว

สำหรับการศึกษาผลจากการมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่นโดยมีเนื้อหาสามด้านสามารถเรียงลำดับจากมากไปหาน้อย คือ ด้านการกระจายรายได้ในแหล่งท่องเที่ยว โดยกิจการในแหล่งท่องเที่ยวมีผู้ประกอบการเป็นประชาชนในท้องถิ่นทั้งหมด ด้านการสร้างภาพพจน์แก่นักท่องเที่ยว คือ ประชาชนท้องถิ่นมีการกำจัดขยะและดูแลสภาพแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยวอย่างสม่ำเสมอและด้านการได้รับ

ผลตอบแทนกลับมาพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว มีการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวโดยไม่ทำลายสภาพแวดล้อมเดิม ส่วน นุมนวล อุทัยบุญ (2544 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในการป้องกันและควบคุมโรคไข้เลือดออกในจังหวัดเลย ผลการศึกษาระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการป้องกันและควบคุมโรคไข้เลือดออก พบว่าเมื่อเปรียบเทียบความแตกต่างของระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการป้องกันและควบคุมโรคไข้เลือดออก พบว่า แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ผลการศึกษาขั้นตอนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการป้องกันและควบคุมโรคไข้เลือดออก พบว่า ประชาชนมีส่วนร่วมทั้ง 4 ขั้นตอน ไม่สอดคล้องกันโดยมีส่วนร่วมในขั้นตอนการดำเนินการมากที่สุด กล่าวคือ มีการป้องกันตนเองไม่ให้ยุงกัด ร้อยละ 98.0 ดูแลภาชนะในบ้านไม่ให้เป็นแหล่งเพาะพันธุ์ยุงลาย ร้อยละ 96.0 พ่นเคมีกำจัดยุงตัวเต็มวัย ร้อยละ 72.0 และสำรวจความชุกชุมของลูกน้ำยุงลายเพียงร้อยละ 31.8 ในขณะที่มีส่วนร่วมในขั้นตอนการวิเคราะห์ปัญหาโรคไข้เลือดออกของหมู่บ้าน ร้อยละ 48.8 การวางแผนการดำเนินงาน ร้อยละ 48.5 และขั้นตอนการประเมินผลการดำเนินงานเพียงร้อยละ 26.3 ผลการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยต่างๆ กับระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการป้องกันและควบคุมโรคไข้เลือดออก พบว่า อายุ สถานภาพสมรส อาชีพ สถานภาพทางสังคม ระดับความรู้เกี่ยวกับโรคไข้เลือดออก ระดับการรับรู้เกี่ยวกับโรคไข้เลือดออก การได้รับสิ่งสนับสนุนในการดำเนินงาน การได้รับคำแนะนำในการดำเนินงานและอิทธิพลทางสังคม มีความสัมพันธ์กับระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการป้องกันและควบคุมโรคไข้เลือดออกอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .05

แนวทางที่สำคัญในการวางแผนการดำเนินงานป้องกันและควบคุมโรคไข้เลือดออกเพื่อให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการดำเนินงานนั้น ควรให้ความสำคัญในประเด็นต่างๆ เกี่ยวกับการส่งเสริม สนับสนุนและติดตามการดำเนินงานป้องกันและควบคุมโรคไข้เลือดออกตามกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน ให้มีการดำเนินงานครบทั้ง 4 ขั้นตอน คือ การวิเคราะห์ปัญหาโรคไข้เลือดออกของหมู่บ้าน การวางแผนการดำเนินงาน การดำเนินการตามแผนและการประเมินผลการดำเนินงาน โดยบุคลากรสาธารณสุขหรือหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้องจะต้องทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงเพื่อสนับสนุนการดำเนินงานจนกว่าประชาชนจะสามารถดำเนินการเองได้ครบทั้ง 4 ขั้นตอน รวมทั้งการส่งเสริม สนับสนุนแกนนำชุมชนในการป้องกันและควบคุมโรคไข้เลือดออกโดยการนิเทศติดตามให้ความรู้และคำแนะนำในการดำเนินงานแก่อาสาสมัครสาธารณสุข ผู้นำชุมชนกรรมการหมู่บ้านอย่างต่อเนื่องและที่สำคัญ คือ พัฒนาระบบการให้สุขศึกษาแก่ประชาชนโดยคำนึงถึงองค์ประกอบของการเรียนรู้ 4 ด้าน คือ กลุ่มเป้าหมาย รายละเอียดเนื้อหา วิธีการให้สุขศึกษาและสิ่งแวดล้อมเพื่อให้ประชาชนมีการเปลี่ยนแปลงความรู้ เจตคติและมีการปฏิบัติที่ถูกต้องเกี่ยวกับการป้องกันและควบคุมโรคไข้เลือดออก

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของประชาชนจะเห็นได้ว่า ภูมิประชาชนจะช่วยกันพัฒนา ป้องกันและแก้ไขปัญหาดังกล่าว ที่เกิดขึ้นในชุมชน ซึ่งเกิดมาจากการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมนั้น ในปัจจุบันกลับทำให้การพัฒนาประเทศโดยเฉพาะการพัฒนาชุมชนของ

ประชาชนต้องประสบกับปัญหาต่างๆ ตามมามากมาย จนทำให้การพัฒนาของชุมชนอ่อนแอลงเป็นอย่างมาก ยิ่ง เพราะในบางครั้งปัญหาต่างๆ มิได้เกิดจากตัวของประชาชนและชุมชนที่ประชาชนดำเนินชีวิตอยู่

ในการแก้ไข ป้องกัน ปัญหาต่างๆ ไม่ตรงกับปัญหาที่เกิดขึ้นเพราะประชาชนมิได้เข้ามามีส่วนร่วม ในกิจกรรมการพัฒนานั้น ๆ เลย ซึ่งบางครั้งการเข้าร่วมในกิจกรรมก็มีได้เกิดขึ้นด้วยความสมัครใจ มิได้เกิด จากความต้องการที่แท้จริงของประชาชน การพัฒนาอย่างไรที่จะทำให้ชุมชนเข้มแข็ง จะทำอย่างไรให้ ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น คำตอบเหล่านี้ย่อมอยู่ที่การทำให้ชุมชนและประชาชนสามารถพึ่งตนเองได้ ในที่สุด โดยอาศัยยุทธศาสตร์เชิงรุกที่สำคัญ ซึ่งได้แก่การพัฒนาการมีส่วนร่วม ของภาคประชาชนและ องค์กรของประชาชนภายในชุมชนให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนภายใน ชุมชน เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนในกิจกรรม โครงการต่างๆ ประชาชนต้องมีความตั้งใจ มีความ สนใจที่จะเข้าร่วมกิจกรรมการพัฒนาทุกขั้นตอน ซึ่งสามารถทำให้ประชาชนมีการแลกเปลี่ยนในเชิงพัฒนา ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ชุมชนมีความเข้มแข็ง โดยเป็นการพัฒนาที่มีประชาชน และชุมชนเป็นฐานสำคัญในการพัฒนาชุมชน โดยผู้วิจัยจะนำหลักการพัฒนาการมีส่วนร่วมของประชาชน / องค์กรชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้นในการพัฒนาชุมชนเพื่อการพึ่งตนเองอย่างยั่งยืน